

PILISI LAJOS

A KÁRPÁTI HARCOKBÓL

AZ ATHENHEUM A.-T. KIADÁSA

A szerzőé minden jog, a fordítás joga is

A Kárpátok margójára

Ne rezegj és ne szégyenkezz, hogy nem vagy közöttük. Ne jajgass, hogy kicsuklottál a sorból. Nézd. Az egész világ szemével nézzed. A hegyet nézd és a völgyet: a tüzes csúcsokat és a sok véres horpadást.

Látod, odafönn és odalenn, Azok mind a te testvéreid. És most csinálják a mesét. Mert ez már nem történelem. Ez a mese. Ez a hihetetlen. Ne rezegj hát. Te vagy a tanú. Eljövend egyszer a te napod is: a bizonyágtétel napja, amikor oda kell állnod azok közé, akik ezt látták. És ha csak egyetlen egy útszéli kocsmában csattan el a nem igaz, neked kell megvédened ott a szaporaszavú obsitost. Vissza kell érezned ezt a szentséges percet és rá kell esküdnöd — szent esküvéssel — az obsitos igazára:

— Ez az ember nem hazudik. Ez a katona igazat mond. Igenis, hogy gyalogosan röpködött föl az égig érő hegyek tetejére, igenis, hogy kezeivel fojtogatta holtra a százéjü sárkányt. Megölte, hogy örök Békesség legyen a földön. Bizonyosság vagyok reá. Én láttam.

Hegyek. Hegy. Katonák, ágyúk, katonák. Völgyek. Völgy. Ágyúk. Munka. Háború. Munka. Rettenetes hegyek, irtózatos völgy és halhatatlan munka. Ezer kéz markol, ezer izom pattog, úgy muzsikálnak a vastag kötelek, mint a jajgató hegedűhúr. Ágyúk vonaglanak fel a völgyből a hegyre.

— Nem lehet, nem bírják! — sikoltja a sziv. És lehet és bírják. Mindent bírnak, amit csak akarnak. Akarja az ember: a gyönyörű sáros, véres, agyonhajszott katonáember. És az állat is akarja. Úgy nekifeszül, akárcsak az ember. Öszvér, ló, tehén, ökör, mind füstöt párazik és mind meleg ködöt lehel. Lelke sarjad a négylábúnak és odasorakozik fegyvertársul korbácsos istene oldalához.

... A nidaparti legények háromszor indultak rohamra. Az olykavölgyi klostrom falain megtörik a szurony.

Várat vertek az oroszok a vályogviskók körül. Sziklából építették és habarccsal ragasztották össze. Páncélfalak mögül osztogatják a halált.

— Hajrá katonák. Agyukat ide. Ide az ágyúk nagyanyját!

— Nem lehet. Pokolig ér a völgy, égig rugdalóznak a hegyek. Az ágyúk nagyanyja túlhan esik rajtuk. Csak szárnyaikon juthatna idáig.

— Hát szárnyakat kell növeszteni neki.

— Baj van, vitéz urak? — kérdi az útszéli kocsmáros.

— Fene van, nem baj. Rendben lesz itt minden, csak megjöjjenek az ágyúk.

— Nagy ágyú kellene ám ide.

— Az ám. No majd meghallja még kend is a pukkanását.

És nekifeszül az ember és nekifeszül az állat. Ezer karból, ezer lábból csinálódik az ércszörnyeteg szárnya. Fellibben a harminc és feles a pokolból az égbe és amikor elsőt dörrenik, a messzi útszéli csárda úgy összeomlik a szavától, mint a kártyaház.

— No nagyot pukkant-e, kocsmáros bácsi?

— Nagyot, hogy az isten tartsa meg a szavát.

Nem is sajnálom a portámat, mert semmi ez ahhoz képest, amilyen gyönyörűen elkente az orosz.

Nekikeseredetten bömbölnek az orosz ütegek. Vájjon merre állanak?

Egy hetedik huszárezredbeli szakaszvezető vállalkozik, hogy kikémleli az ellenséges ütegek állását.

Parasztgúnyát kerít, félholtra vereti magát a huszárjaival, aztán megindul az oroszok közé:

— Elvették a kocsim a katonák. A mi katonáink. A lovaimat is elvették. Nem akartam engedni és puskatussal ütöttek. Két helyen is belém döfték a szuronyt. Itt vannak a sebek a combomon, itt vannak a véres ütések a hátamon, a vállaimon. Nyomorékra vertek.

És végigsántikálja, végigvérezi az ellenséges frontot. Aztán hegyeken, erdőkön át lelkeszakadtan iramlík vissza. Mindent látott, mindent tud. Elvégezte, amire vállalkozott.

— Mi kell, fiam? Fáradt vagy? Mi a kívánságod y

— Semmi se kell, kapitány úr. Csak a lovamat hozzák ide, hogy visszafelé már urasán tegyem meg az utat. Hej barkóczy boltos, töltsön kend egy kis olajat a hátamra, aztán gyerünk.

*

Újra piszkálják az oroszok a lupkovi alagutat... No majd észretéríti őket egy kis éjszakai roham!

És három nemzet népe tiporja egymás nyomát az éjszakában. Osztrákok, bosnyákok, magyarok. Az oroszok megneszezik a támadást és hegyhát, völgy, sziklafal, repedés, faderék, mind, mind orosz takar. Mikor eldörren a jeladó lövés, úgy a mieinkre omlanak a muszkák, mint az áradat. Recseg, ropog a fegyver. Ember ember ellen horkan. Szuronyok öklelőznek a sá-

padt éjszakában. Most hirtelen valami rettenetes ordítózás támad. A bosnyákok törnek előre. Fegyvereik nagy ívben, kalimpálva repülnek alá a völgybe. A bosnyákok pusztá kézzel iramodnak¹ rohamra. Az első pár aláhanyatlik, a többiek átugrálnak rajtok. Egy pillanat alatt embersirástól hangoznak a hegyek.

— Sie haben sie gewürgt, wie die Hasen — mondja Krautwald tábornok.

Marokkal fojtották halálra a muszkák százait a bosnyák legények.

*

A Laborcz, Virafka, Cziróka, Olyka, mind kiléptek medreikből. Kisétáltak az útra. Akik nekimentek a tűznek, most nekimennek a víznek is. Tenyérrel töltik fel a patakok oldalát és marokkal merik vissza a csöppeket.

— Nem jól folyik ez a víz, — mondja a parancsnok. — Ez lefelé folyik. Nekünk az kedvezne, ha felfelé folynék. Kérlek intézkedjete!

És másnap visszafelé folyik a patak. Rá az orosz állásokra.

*

Ne rezegj hát és ne szégyenkezz, hogy kicsuklottál a sorból. Íme, eljött a te időd is. Eljött a te bizonyágtételel napja, amikor megesküdhetsz, nagy szent esküvéssel, hogy ami erő, okosság, bátorság csak emberfélékben lakik, az mind itt sikoltozott a szuronyok hegyén, hogy aki csak volt valaki e hazában, az mind ide érzett, az mind itt vérezett az utánajövők békéjéért. Itt ordítottak csöndért a halottak és itt szótték sáros rongyaikban az elevenek a béke selyemfátyolát. Itt fojtogatta holtra a szaporaszavú obsitos az öldöklés istenét, a százfejű hidrát. A Háborút, hogy sose elevenedjen meg többé az ő borzalmaival a kárpátok taraján.

Bártfa megvétele

(A polgármester naplója)

Bártfa, december 15.

Egyemeletes ház. Bártfai ház, mángorlóval a kapu alatt és keskeny lépcső. Itt az emeleten lakik a bártfai polgármester és a hadsereghez beosztott kormánybiztos.

A két úr egyszerre fogad. Egy mosolygós képű nagyszony, a polgármester édesanyja igazit útba.

— Hozta isten

A falon csókolózó Amor és a fal mellett két természetes íróasztal. Fegyverállvány. H levegőben falusias levendulaillat.

— A bártfai győzelem öröme jöttem¹. Lekötelezne a polgármester úr, ha egyet-mást elmondana a szorongatások napjairól.

A polgármester felkel, az íróasztalhoz megy. Vékony, ideges ember. Szemüveges. Okos fejű. Az állában sok a csökönység, az erő. Egészen, egészen törekeny; finom, franciás.

Visszajön az íróasztaltól és egy naptárt hoz. Maga elé teszi. Olvas. Én írom:

— December elsején délelőtt 11-kor kezdődött el a tüzérharc Bártfa fölött. Fölöttünk, mert az ellenséges ágyúütegek Bártfa fölött ontották egymásra a tüzes

fergeteget. Városunk meglapult a völgyben és amíg fölötte rengett, dübörgött a vérvörös égbolt, azalatt a város halotti csendben készülődött a legvégsőre.

Délutáni egy órakor már sűrű puskatűz hallatszott és kopogni kezdtek a tetők. A tüzelés esti hat óráig tartott.

December másodikán bejöttek az oroszok. Egy kapitány jött. Egy pár katona és a mi foglyul esett vítézeink.

Az oroszok azt állították, hogy 2000 foglyot ejtettek. Én a piacon alig százat láttam. És nem is volt több. De nekem ez is sok volt... Alltam a piacon és mindenféle mondanivalóm elfelejtettem. Üres volt a fejem.

Csak a szívem volt teli és a szemem. Sirtam.

Mikor a kapitány elém állott, megembereltem magam:

— Kapitány úr, én a város polgármestere vagyok. Bártfa városa sem ellenség, sem barát. A mi barátaink kívül vannak a városon és kívül vannak az önök ellenségei is. A városban a semleges nyugalomról kezeskedem. Kíméletet kérek a város és lakosai részére.

A kapitány a szemembe nézett, valamit mondott oroszul. Nem értettem ugyan, de az nem baj, hiszen ő se értett meg engem.

Nyomban utána megkezdődött a bevonulás. A 13-ik Kommandó szürenkezett befelé a városba. A katonák egészen olyanok voltak, mint a többi orosz katona. Pizkosbarnák, szőkék és orrfacsaró illatot leheltek. A csapatok a 45-ös, 67-es és 110-es jelzéseket viselték.

A város parancsnoka apró, gyorsbeszédű emberke volt. Valamikor német katonaiskolába járt. Egy-kettőre megállapodtam vele abban, hogy a rend fentartására polgárőrséget szervezünk. Hatvanhárom jelentkező akadt. Ezeknek és nékem karszalagokat osztott ki a városparancsnok. Tessék, így nézett ki a karszalag.

Nézem. Alig háromujjnyi széles ez a muszájpántlika és nagyon meglátszik rajta, hogy hirtelen hevenyésztek. A színe piros-kék-fehér. Felírása cirill betűkkel: Burgo-mester Fekete Elemér 13. Kommandó és tintával valami aláírás. Hét cirill betű.

... A csapatokkal jött főtisztek udvarias urak voltak. Olyan tábornok-féle kinézése három urnák volt. Az egyik egy magas fiatal herceg (azt mondják nagyherceg), a második egy Szebasztopolból való brigadéros. A harmadik, a legrokonszenvesebb tábornok, a kozákok parancsnoka volt.

Ez a fekete, magyaros bajuszú katona a gárdából került a kozákok élére és egyképpen beszélt olaszul, lengyelül, oroszul, németül és franciául. Az angolt inkább gyötörte, mint törte.

A fürdő parancsnoka az obligált muszkagenerálist példázta: Wutkisowot. Kövér volt, magas, tömpe orral, rézveres arccal és puffadt, pislogós szemekkel.

A tábori papnak, vagy amint ők nevezték, a Batuskának hosszú holló haja a vállaira omlott és nagyon hasonlított Petőfi Sándorhoz.

December 3-án a városparancsnok a következő rendeletet bocsátotta ki: Először a polgármester lakása alá másfél métermázsza robbanóanyag helyezendő. Másodsor: Az összes lovak és szekerek beszolgáltatandók. Az üzleteket nyolc óráig nyitva kell tartani. Nyolc óra után azonban tilos. Az üzletekbe csak tiszteknek szabad bemenni. Mindenkinek a városparancsnok ad áruvási engedélyt. Italneműeket, petróleumot, benzint, vasat és szekeret senki sem adhat el és senki se vehet.

December 4-én beállított hozzám egy lengyel hadnagy és barátságosan kezdett vallatni: nincs-e telefonom a pincében? Én barátságtalanul feleltem; az ilyesmi

nem magyar szokás. Inkább oroszos. Szítta a fogát és elment.

December 5. A brigadéros szapőrökkel elvitette a robbanóanyagot a kapum alól. Ez volt az első nyugodtabb napom. Ugyancsak aznap elvitték a városban található utolsó nyergesállatot is: az én pony-lovamat.

... Idáig tartottunk a naplóval, amikor kopogtak az ajtón. — Be — mondta a polgármester — és bejöttek a kopogók. Csupa zsidó és csupa zsidó kereskedő és sirtak. Kérték a polgármestert, hogy tegyen valamit az érdekükben.

— Uram — zokogott az egyik —, segítsen rajtunk. Segítsen ezen a megholt városon. Nincs és nem is lesz egyetlen nyitott boltajtó Bártfa városában, ha a kormány valamiképen meg nem könyörül rajtunk. Tegnap még gazdag emberek voltunk, ma nincsen mit együnk és nincs, ahová lehajtsuk a fejünket. Még a párnáinkat is elszedték az oroszok.

A polgármester megnyugtatta a siránkozókat és elkezdett peregni tovább a napló:

December hatodikán nagy térzene volt a főtéren, ahol a csapatok négyoszögben helyezkedtek el, utána parádés ebéd. Nekem is ott kellett lennem. iSőt ennem is kellett. Még most is csodálkozom, hogy nem fulladtam meg azoktól az ételektől.

December h e t e d i k én kezdődött el a fosztogatás. Minden házat és minden üzletet kifosztottak az oroszok. A városházát is, a templomokat is. Csak ..a Franciskánusok klostromával és templomával tettek kivételt.

Az elrabolt holmik egy részét szerteszét ajándékozták azoknak a parasztoknak, akik szlávul beszéltek velük.

December ny o l c a d i k á η a mieink újból felveték a harcot. Az orosz harcvonal Bártfán túl volt.

Bártfa-Zabava-Kolossó-Sófalu mentén. A mieink Kurina, Réső, Lófalú és Hertnek körül állottak. A harc rettenetesen elkeseredett volt. Az oroszok rémítő veszteségeket szenvedtek. Az elesett moszkovitákat még máig se tudták mind eltakarítani. December 8-ikán délután öt óráig tartott az ágyúzás. Ágyútűz, gépfegyvertűz, puskatűz... Rettenetes volt... Leírhatatlan. Egész nap didergett, remegett a város és éjjel egyetlen ember se hunyta álomra a szemét. Még ma is összeborzongok, ha rá gondolok: a mieink a város fölött lévő Kálvária-hegyen szuronnyal támadták meg az oroszokat. A rohamra éktelen visitas, üvöltés volt a felelet. A rimánkodó, esdeklő, panaszos hangok lejajongtak a városig.

Bozse! bozse! jajgattak az oroszok. Ezerén jajgattak és mi szívünkre szorított kezekkel, reszketve lestük: ki lesz a győztes? Ki tér vissza a városba? Mind-egyre a futó oroszokat vártuk és helyettük a diadalmas mieink jöttek. Az oroszok a várost megkerülve futottak fel északnak. És ezzel vége. Azaz dehogy... Az orosz generális, aki úgy búcsúzott el tőlünk: »vizontlátásra bártfaiak«, igazat mondott. Ma délelőtt elfogták és behozták Bártfára.

Hát ez a vége.

Zmigród alatt

Zbóró, dec. 30.

Délelőtt féltíz. Nekikapaszkodunk autóval az útnak, aztán hajrá, előre. Az utak rettenetesen rosszak és hóval vegyesen esik. Amerre csak megyünk, mindenféle trén. örökösen csak trén. Trén, arni jön, trén, ami megy. Viszi az üres kocsikat, a papot, a doktort, a sebesülteket, hordót, ládát, nyeret,, fegyvert és más mindenféle kimustrált portékát. A jövő trénen kenyér, bor, muníció, posztó, pokrócok. Közben pionírtrén. Pontonok, gerendák, kapsok, kötelek, csónakok, rudak, evezők, csáklyák. Legelői pilótatrén. Hatalmas vászonfedelű kocsik. Óriás kocsik. Benzin, olaj, kátrány. Szerszámkocsik. Pékkocsik. Gőzműhelyek. Teherautók. Jóképű túrakocsik, omnibuszok, postásbatárok. Tüzertrén. Hadosztálytrén. A kocsikon, a kocsik mellett katonák. Pipázó, dűnnyögő katonák. Stájer lovak. Sebesült katonák, töréssel teli nyerges lovak. Trén... trén... mindenféle.

Egy hídhöz érünk. A mi hidunk a víz alatt van, a muszkáké fölötté. A mienk vasból van, az övéké fából. Olyan alighíd. Gyorsan hevenyészett alkalmatlóság, ami sietősen kellett a visszavonuláshoz. Annyira sietősen, hogy elbontani se volt idejük. Itt hagyták az üldözőknek. Csak éppen bekukkantottak egy kicsikét hoz-

zánk, aztán ki merre lát... véres fejjel, törött bordával neki a Kárpátoknak.

A hídnál vagyunk és a hídon túl a falu. Félfa. Csak minden harmadik ház maradt meg belőle. Üszkös házak, pernyével meszelt viskók. Oroszok jártak itt háztűznézőben. Ökölrel kopogtak az ablakokon és lóháton sétáltak be a szobákba. Leírhatatlan pusztulás mindenféle, összedarabolt, egymásra hányt bútorok, lehasított ajtók, kidöntött falak, megtépett, sárba gázolt ruhadarabok, szerteszagot asszonyicimák hevernek az útesten. Némely ház előtt fehér pihével hintett a gödör. Miklós cár mezei hadai, a fegyverbe nyomorgatott: muzsikok errefelé még az ágytollat is újra fosztották és szórakozásképpen pihékben eregették ki az ablakon.

A falu sarkán egy sírósképű asszony nép ácsorog és szapora szóval panaszkodik. A postamesternő. Tegnap rendelte vissza az igazgatóság. Ma reggel érkezett meg és most vele együtt mindössze öten lakják a falut. A jegyző, a pap, egy földbirtokos és két béresféle. atyafi. Ezek is ma érkeztek ide gyalog. A postamesternő panaszkodik:

— Hát mit csináljak én itt. A postaház leégett, gépem még nincsen, lakásom sincs. És nincs kenyér, nincs fa. Semmi sincs, hát mit csináljak én itt?

A földbirtokos folytatja:

— Még koci sincs, amivel visszamenjünk. Mindent elvittek ezek. Ötszobás lakásom volt és most csak a konyhában van bútor. Az se az enyém. Nekem fényezett keményfaágyaim voltak és most két rézággy van a konyhámban. Az isten tudja, kié lehet. Errefelé senkinek se volt rézággya ... Mint a csorda... Akárcsak a fenevadak... Mindent összetörtek, mindent megbaltáltak. Még a leghetlenebb edények is tele vannak

ételmaradékokkal. Almát főztek bennük. A lavórban meg tésztát dagasztottak. A zsidók házát mind felpörkölték, de a katolikus templomban is összetörtek, felforgattak mindent. A perselyeket is kifosztották ...

Kocsira kerekedünk, messze magunk mögött hagyjuk a jajgató falut és tovább robogunk Zmigrod felé.

A kátyús, Iszamlós utakat errefelé már elhagyott lövészárkok szegélyezik és itt-ott temetetlen orosz halottak nyújtózkodnak az ágyúkkal barázdált sánctetőkön.

Hirtelen nagyot zökken az autó. Kibáméskodunk a prémekből és a fordulótól balra egy csonka oszlopon akad meg a tekintetünk.

A csonka oszlop dombtetőn áll és nincs feje. A jelzőtáblát a háború fergetege lehordta valahová a völgybe. Az oszlop alatt hosszan elnyújtózkodva fekszik egy orosz tiszt és neki sincs feje. Lejjebb, a lánkáson borzalmas összevisszaságban halottak meredeznek. Csupa orosz. Megolvasom őket: tizenöt. Tizenöt szürke rongyhalmaz legázolva, holtra tiporva, belenyomkodva az agyagba.

Ezeken huszárok robogtak Keresztül! Az oroszok hadnagyát, aki a határoszlop mellett állott, csak úgy futtában fejezte le valamelyik vitéz a mieink közül.

Önkéntelenül a halott falura gondolok vissza.

Ezek a muszkák tegnap még főtt almát ettek ott a porcellánból és buktát a bádog lavórból. Ezek ették, mind a tizenöten. És az a fejetlen tiszt tartott közöttük rendet, aki még holtában is hanyatt fekszik, amíg a többi apró rongyosak hasra fekvé csókolják (körülötte a rögöt).

És feljebb még több a látnivaló. Olyan látnivaló, amit már hallaná is lehet. A fejünk felett színes Őelhők gomolyognak. Füst. A csenevész mezőt gránát túrta sebek éktelenítik és mint egy nagy, félelmes zene, úgy

hallatszik ide az ágyúk morajlása. A hegyek bömbölve verik vissza a hangot és recseg, dörög, zug, zeng körülöttünk minden. A fák között jajgatva sikoltoz a szél és a föld inog, remeg, vonaglik a lábaink jalatt. Kiugrunk a kocsiból. Nincs tovább. Itt már a mi ütegeink okádják a halált és rajtuk túl, a síkon veszekedett, istentelen nagy magyar nekibuzdulással megy a muszkapusztítás.

— Helyen vagyunk — mondja a kísérom és gyalogosan igyekszünk, az ágyúütegek felé. A tisztek belénk nyomkodják a kulacsaikat és szívesek, vidámak, lelkesek valamennyien.

— Hát jól megy-e, fiúk? — kérdem az egyik tüzért, aki ugyancsak rakja, halmozza a halálmagot az ágyúk háta mögött.

— Megyén, megyén, hála istennek, de; kell is. Az én szülőanyám ugyan ne szedjen batyut a nyakába, mert ha annak is szaladni kell, hát én a két kezemmel megyek neki a muszkának. Ez a mi földünk.

— Ez a mi földünk, — mondja. Olyan egyszerűen mondja és mégis kiegyenesedik belé az egész ember, amikor (mondja. A válla hátradúl, a melle neki-domborodik és halomra nyalábolja a halálmagot, (amiből kettőt is elég felemelni.

»Ez a mi földünk.« Valahová fel szeretnék nézni, valahová messze, egyenesen fel az istenig. De csak a fenyőszakállas hegytetőig jut el a rebbenésem. És az is elég. A zuzmarával fődött púpok olyan [színesnek, elevennek, melegnek látszanak, óriásoknak, akiknek karja van. Mindenik sziklafal egy-egy titánhát. Az ősapánké. És mindenik völgy, a szülőanyánk öle... Jöttek reánk a gonoszok és mi anyánk ölébe huzózkodtuhk belé és most csak a kezünket nyújtogatjuk ki innen, ököltre szorított kezünket, amivel lezuhanunk

a gonoszra, a nyitott kezünket, amivel a betörőket fojtogatjuk, a begörbített kezünket, amivel halált karmolunk a testeikre.

Ez a mi földünk — mondja szerelemmel, sziveszakadottan egy rongyos, sáros tüzérlegény és futnak, véreznek, hullanak a muszkák). Nem azért, mert többen vagyunk, nem azért, mert jobban tudjuk, inkább birjuk, mint ők; hanem azért, mert ez a mi földünk. Az a tüzetokádó púp, a mi ősapánk és itt ez a völgy, a mi ősanánk öle és itt ez a tiszt, meg ez a közlegény az én édestestvéreim és ezek mind-mind egyet akarnak: hogy a mi közös édesanyánk ne vegyen batyut a hátára.

Uzsok

Hajdúsd december 25.

A vonat lassan gördül az Ungvölgyön keresztül és csak alig egynéhányunkat visz. Tavaszi, langy idő van, az égen egy keskeny színes szalag kígyózik keresztül.

Pasztellszalag. Baloldalt a Neivickai vár, a Drugethek ősi fészke tépdesi omlatag falaival a ködöt.

— Istenem, istenem, mondogatja mellettem egy őrmester, amint kibámul.

— Mi baja?

— Semmi — feleli mélán — semmi, csak festőművész vagyok civilben és nem bírja el a szíveim, ami rácsöpög ezekből a szépségekből.

És nem bírja a szem se! Valami sohase látott óriási, fenséges nyugalom pihen a völgyeken. A langyos csönd felsír a hegytetőkig, ahol a véres sáncárkok mögött állati hulladékok mocskoskodnak. A háború véres szemétdombjai.

És feljebb a hegyek között is, mindjobban a pusztulás lesz úrrá a vártornyos béke fölött.

A fenyőfák zordan, zúzmarásan csüggenek és lépten-nyomon utunkba botlik a szabadjára eresztett Halál. Gránátkút, srappellbarázda, szétfreccsent sáncok, leperzselt tetők, kidöntött fák, véres rongydarabok, orosz

töltények, Mannlicher-golyók, ásók, bakkancsok, törött fegyverek, elgörbült szuronyok, foghíjas kerekek, meredt lovak, foglyok, sebesültek, málhásállatok, katonasírok: Háború, háború mindenütt.

Errefelé már nincs is völgy, csak szakadékok vannak. A borotvaéles hegyhátakon szuronyok csillognak: katonák, katonák! mindenütt.

A legutolsó polgárt Csontoson láttam. A pajtája mellett állott és egy rozsdás ekét bámult. Úgy bámészkodott rajta, mint valami divatból kimúlt jószágon.

Ballag a vonat és lépten-nyomán megáll. Két oldalán fegyveres munkások menetelnek. Síneket raknak. Csak egy pillanat és már tovább kocogunk. Itt-ott erdészek bukkannak fel, vasúti mérnökök, munkások, birtokosok és mindeniknek puska a vállán: Jháboru ... háború. És mellettünk a sebesültek, főnnyi sebesült! A vonat ajtajához egy tüzérfőhadnagy támaszkodik. Minden sebesültet megállít és mindenikr.ék ad valami csekélységet. Rumot, húst, dohányt, kalácsot és mindenikkel tréfálkozik.

Egyszer véletlenül összeakad vele a tekintetem és látom, hogy teli van könnyel a szeme. Elfordul. Számolni kezdi az elhagyott állomásokat: Csontos, Malomrét. Aztán mutogatni kezd:

— Az arra, ott jobbra Tiha. Oda húzódtak fel az orosz útegek, amikor kiverték őket Malomrétről, Tiha alatt, Bereg felé, túl a hegyen Havasköz. Azt szurony rohammal vettük be.

A főhadnagy beszél, mutogat, a vonat szűk sziklasíron kúszik keresztül. Hajasad alatt vagyunk.

A főfelügyelő, aki a vonatot vezeti, leugrik és bekiált hozzánk:

— Urak, leszállani, a vonat nem megy tovább. Nincs sín.

Gyalog kapaszkodunk neki a falunak, ahol a hadiszállás van. Rónai Horváth Jenő altábornagy épp abban a pillanatban ugrik M az aulából, ahogy odaérkezünk.

— Jó reggelt, kegyelmes úr, — köszöntjük a parancsnokot. — Hogy aludt, kegyelmes úr?

— Köszönöm, fiaim, keveset, de jól. Alig négy órát. Az igaz, hogy a kézitáskám volt a párnám, a köpönyegem a takaróm, Ide hát az is jó, amikor nincs egyéb. Azért jöttem, mert nagyon aggódok két parancsvívő tisztemért. Mindakettőt Uzsok felé küldtem és rendes körülmények között már vissza kellett volna jönniök.

Odatestörködünk a kegyelmes mellé és beszélgetünk. A kegyelmes dicséri katonái teljesítőképeségét:

— Uraim, ezek a népfölkelők és a fiaik (hatnyolchetes újoncok) valósággal csodát műveltek itt a Kárpátokban.

Csermák dandárparancsnok úr, aki maga vitte őket rohamról-rohamra, csodálatos jelentéseket adott le róluk.

A kegyelmes rágyújt egy Virginiára, aztán felfülel és szeméhez kapja a messzilátót... Jön már az egyik parancsörtiszt. A dereképű vitéz, csupa mocsok, csupa \$ár. Este, reggelig ülte a karácsonyt, táncolt, énekelt, hegedült, azután lóra kerekedett és hajnaltól délig ülte a nyeret.

Mellénk toporzékol, megrántja a zablyát és jelent:

— Nagyméltóságodnak alásan jelentem, kapott parancs szerint fellovagoltam az uzsoki viaduktig. Az út tiszta, sehol semmi ellenség.

— Szervusz, mondja a kegyelmes, — szállj le a lóról és harapj valamit.

Rögtön utána megérkezik a dandár segédtsízt is. Csinos, borotvált bajuszú fiú. Jelent:

— Kegyelmességednek alásan jelentem, az oroszok

teljes visszavonulóban vannak. Mindenütt csend. Csak itt, Hajasd fölött lőttek rám, amint egy százados úrral beszélgettem. A tüzelés nem volt jelentékeny. Futó csapatok tüzeltek.

És ő is lekerekedik a lóról.

A kegyelmes összegezi a jelentéseket, aztán halkán, egy csöppnyi atyai humorral mondja:

— Ujságíró urak, igyekeztünk eleget tenni az előlegezett bizalomnak és ma már megtörtént, amit egyikük másikkal! már napok előtt megirt: Ungban nincs ellenség. Uzsok is a miénk.

Azzal autóba ugrik és harsogó éljenzés között vágat előre. Egy pillanat múlva megállítja a kocsiját és kiszól a tisztékhez:

— Urak, boldog karácsonyi ünnepeket. Vigyázni a legénységre. Nincs harc, nincs megerőltető szolgálat. Ünnepe van.

A parancsnok már messzi, messze robog, de kedves, meleget sugárzó szavai közöttünk maradnak.

Sárosak vagyunk, ázottak, tépettek, meg véres is akad közöttünk, de azért mindenki nevet, mosolyog, barátkozik. Ünnepe van. És mi Békét hazudunk leglyomásnak egy napra, egy délutánra, talán csak egy órára, mert az olyan jó, olyan igazi szép.

Azt valami nagyon szegény mezítlábas zsidó találta ki, akinek szent volt a szíve. A háborút pedig a szívtelen Pénz, ez a messiástalan Kain ékelte közibénk, aki szűz férfiakat eszik és a szent szeretet napján árvák könyében fűrészi a testét.

Karácsony a Kárpátokban

Kiesvölgy, december 24.

Össze-vissza alkalmatosság segít föl idáig. Vasút, bricska, páncélvonat és amikor az is elakad, gyalogszerral kapaszkodunk neki a havasoknak. A fenyübenőtte, fellegeketnyelő hegyek hátukkal támaszkodnak neki az éjszakai fergetegnek és az Ung völgyében tavaszi szellő lengedez.

Volosate felől vérveres pirosság fénylik, a Kárpátok csúcsain tábortüzek égnek. Tiprott tűzhalmok, amiknek csillagos szikrája feltolakodik az egek boltozatáig.

Csönd van. Éjszaka van. Óvatos kezekkel kapaszkodunk neki a meredeknek, sorba ölelgetjük a fák derekát. Nedvesek. Lábaink alatt méteres vakondturások. Sebek a földön. Orbsz gránát ütötte sebek. És sebek ő fákon. A golyóverte fenyvek gyantát vérzenek.

Itt-ott elhagyott sáncárkokba ténferedünk bele. Oroszárkok. A tisztí fedezékekben pamlagok, párnák, pokrócok. A legénységiben szekrények, tűzhelyek, amiknek nyilasán keresztül tüzeltek ránk a kárpáti betörők.

— Kapaszkodunk és megyünk. Tekintetes, nemes Ungmegfye küldöttsége és én. A vármegye karácsonyi ajándékot visz a katonáknak. Én csak magamat viszem... Egy-két ugrás, kapaszkodó és helyén vagyunk. Az ör-

járat megmutatja, merre van a hadiszállás, az inspekciós tiszt bejelent bennünket a kegyelmesnél. A kegyelmes fogad. Rónai Horváth Jenő még fönn van. Dolgozik. Ungmegeye küldöttsége elmondja neki, hogy az ungi völgyet védő Csermák-csoportnak külön vonaton ajándékot hozott. 8000 darab karácsonyi ajándékot, minden tiszt és minden honvéd számára külön csomagban.

A kegyelmes megköszöni a szívességet és ifelém fordul:

— Hát maga mi jót hozott, édes fiam?

— Én inkább szépet hoztam, mint jót, kegyelmes uram. Azok közül a százezrek közül, akik a kegyelmes urat tisztelve szeretik, egyedül én, a méltatlan, juthattam fel idáig. Nekem csak az igyekvésem méltó az ő üzenetükhöz: Boldog ünnepeket kívannak a kegyelmes urnák, a Kárpátokat védő legmagyarabb parancsnoknak, akiben a katonai erények polgári bölcseséggel párosulnak. Mikor meghallották, hogy nagyméltóságodat az ellenségétől veszélyeztetett Haza külső kérgére állították, százezer szív dobbant össze. Az ő szívdobbanásukból szakkadt ez az üzenet, amivel ide igyekeztem.

A kegyelmes rám néz. Hosszan néz. Keresztül néz rajtam. Mélyét keresgeti bennem a szavaknak. Aztán halkán válaszol:

— Az üdvözlésre csak annyit felelek, hogy köszönöm. Itt a határon ellenség áll. Ami (tőlünk telik, mindent elkövetünk, hogy fölszabaduljon a hazai rög és minél előbb előre juthassunk. De... és itt jön a de. Emberek vagyunk, katonák vagyunk. A hadiszerecsene forgandó. És én csak Vilmos császár mondását ismételhetem: Minden az Isten kezében van. Az eddig elért eredmények kielégítőek. Csapataim teljesítőképesége felülmúlja a várakozást. Öreg népfölkelők, fiatal, tüzetnemlátott újoncok egyforma lelkesedéssel harcolnak. Különben én itt új ember vagyok. Jövevény. Még csak most kezdünk

egymással összeszokni: a csapataim, azok tisztjei és én. Köszönöm a jókívánatokat. Érezzék magukat itthon az urak. Amerre itt járnak-kelnek, az már mind fölszabadított föld. Holnap reggelre talán már teljessé lesz a munkánk. Én legalább azt hiszem.

Elbúcsúznak a kegyelmestől, a vezérkari főnök utánunk jön, ajtóig kísér bennünket. Szívesszavú magyar ember. Mg harminc esztendő.

Aztán újra belemegyünk az éjszakába. Az utón jár-örök járnak. A paplaktól zeneszó hallatszik. A honvédtisztek karácsony estét ütnek és hiábavaló minden kérés, szabadkozás, minket is meginvitálnak és akaratlan is belé-
esünk a vendégeskedésbe.

Az asztalfőn egy főtörzsorvos ül, mellette jobbról P. gróf autótiszt, balról Ö. közjegyző, tartalékos huszárhadnagy, aki csak most érkezett az Uzsok alól, ahol felderítő szolgálaton járt.

— Uzsokig már tiszta az út, — mondja sárosan, tépetten és nyomban rárikkantja a klarinét Rákóczi kesergőjét...

Éjjeli tízre szemez alá az idő, a tiszti étkezőn összezeng a zongora a klarinétal. A zongorát a papkisasszony veri, a görögkatholikus pap leánya. És jókedv, vidámság terjeng az apró falusi szalonban, amikor új híradás érkezik: Ungból szurony rohammal kivertük az ellenséget.

A tiszték fölugrálnak, egymásnak rohannak, összeölelkeznek. Az egyik könnyezik, a másik kacag. Ungmegye kiküldöttei egymásra kapcsolt kezekkel, hallgatólag áhítattal néznek össze, a papkisasszony elcsukló zokogása belé jajdul a csöndbe:

Ungmegyében nincsen már orosz.

A tiszték sietve fölszedelőzködnek. Várják az eligazítást. Eligazítás nincs. Tábori mise van helyette.

Tábori mise az Uzsoki szorosban!

A végtelen visszaúton, amerre csak elhaladunk, mindenfelé örömtüzek égnek. Az istenadta karácsonyfákon apró gyertyalángok világítanak. Daloló honvédek üldögélik körül a felpiperézett fenyűt és lenn, Csontosnál fűtötten áll a máltai lovagok kórházvonata... A vonat parancsnoka fel alá sétál az állomáson: Sok volt a szuromroham alkonyattájon. Sebesülteket várnak.

Az állomás előtt orosz foglyok topognak. Négyszázan topognak... És mindenütt jókedv van, énekszó, világgosság: Az Úr Jézus győzelmet, örömét hozott a Kárpátokat védő honvédeknek ajándékol.

Az Ung völgyében

Malomrét, december 27.

Vége az ünnepeknek, vége a kárpáti harcoknak. Délebéd ideje van. A kárpáti hadiszálláson szerény vendégeskedés járja. Mindenki tud valami kedveset, megleget mondani.

Csermák dandárparancsnok mesél:

— Egynéhány zászlóaljjal hetekig tartottuk magunkat a túlnyomó orosz csapatokkal szemben. Azután jött a megerősítés, öreg népfölkelőket és egészen fiatal székely újoncokat kaptam. A fiúk belékerültek a sáncárkokba. Eldördül az első muszka ágyú: gránát. Közvetlen a sáncárkok előtt csap le és mély kutat tűr. Utána tüzet ont az egész üteg. Nálunk csönd van. Egyetlen lövés se hallatszik. Kiugrom a fedezékből, előre szaladok és megdöbbenve látom, hogy embereim milyen beléhúzódtak az árkokba és egyetlen egy se tüzel. — Emberek — kiáltok rájuk — hát mi ez? És követelőzöm, fenyegetek... mindhiába, senki se nyúl a puska után. A katonák dermedten gubbasztanak az árkok mélyén.

Megdöbbenésemben hirtelen lenyúlok és kihúzom az egyik újoncot:

— Hogy hívják magát fiam?

— Kovács András — mondja és illemtudón tiszteleg.

— Hová való? Van-e otthon testvére? és több efféle kérdést intézek hozzá, amire mind felel. így folytonos kérdezősködések között le és fel sétálok vele az ágyú-tűzben.

Alig egy perc múlva látom, hogy a sáncból kikapaszzkodik egy öreg népfölkelő és kidüllesztett mellel elkezd mögöttünk járkalni.

No és nincs tovább. Az öreg népfölkelő után kimaszott az egész zászlóalj és aznap délután egymásután háromszor vittem rohamra a fiúkat és a leg-erősebb pozíciójából is kivettették az ellenséget.

*

Az orosz sáncok a hegytetőn voltak, mi a völgyből tüzeltünk. Délután három óra tájon (elhatároztam, hogy nekimegyek az orosz állásoknak. Az öreg népfölkelőket rohamra indítottam, magam pedig a székely újonccokkal oldalt kerültem a hegyet.

Trombitazengés, dobszó, éktelen ordítózás és sikongás között indultak neki a népfölkelők a sikamlós gerincnek. Alig jutottak előre és máris visszacsúsztak. Aztán elvesztettem őket a szemeim előtt.

Mire mi oldalt felértünk, a népfölkelők még mindig csak a hegy közepe táján hurráztak. Egyetlen egy jutott csak fel a tetőre. Ez az egy előreszegzett szuronnal, rettenetes ordítózások között rohant neki a muszkának, de az első sáncárok előtt ő is elcsúszott és hasra esett. — No ennek vége — gondoltam magamban. És a következő pillanatban látom, hogy egy orosz gyalogos kinyújtja a kezét, amibe az én népfölkelőm sietve kapaszkodik belé. Aztán így is lógott, pihenve, pihegve, míg csak be nem vettük a tetőt. Hála istennek, vér nélkül vettük be.

*

Bittó főhadnagy beszél:

— Nálunk a legbecézettebb személy a Marcsa. Már mind éhen haltunk volna, ha nincs a Marcsa. A Marcsa még elinduláskor szegődött hozzánk és soha egy percre se hagyott el bennünket, ő a mi édesanyánk. No, de meg is becsüljük őt. Amikor mi a hideg földön, sárban, hóban alszunk, a Marosának még akkor is sátrat hevenyészünk. Betakargatjuk paplannal, szalmával, még fűtünk is rá, ha lehet. Megtörtént már az is, hogy ezer méter magas hegyen táboroztunk és nem volt semmiféle ennivalónk. Nem estünk kétségbe, elővettük a Marcsát és egy-kettőre jóllakott az egész tisztikar. Nem parancsolják az urak megnézni a Marcsát?

... Megyünk és a vadászklakkal szomszédos épület előtt egyszer csak megállást jnint a főhadnagy. Helyen vagyunk. Egy jóféle alföldi tehén bámul ki a földszintes ablakon: a Marcsa. Még medáliája is van. A honvédek egy elhullajtott orosz vitézségi érmet akasztottak a nyakába.

A hadbiztos meséli:

— Két héttel ezelőtt bennjártam a városban. Bevásároltam. Az egyik zsidó kereskedő családnál levelet mutattak, amit fogságba esett fiúk irt haza Tomszkból, Íme a levél szövege:

— Itt már minden jó, hála listennek. Boldog vagyok, hogy ide eljuthattam. Bár mindenki ide kerülhetne, ahol így bánnak el a fogságba esett katonákkal. Egyáltalában semmiféle panaszra nincsen ok. A koszt és az elbánás kitűnő. Pénzünk is van, mert áztat nem vették el tőlünk. Az oroszok nem sanyargatnak bennünket. Dolgoznunk se kell. Megvagyok elégedve. Csókolom a tátit és a gyerekeket. Pinktverkehrt Israel, Tomszk.

A kegyelmes úr:

— Debrecenen át jöttem. A vasútnál majd félórát ácsorogtam. Katona-vonatok jöttek-mentek és sebesült-vonatok ... Jön egy vonat és kiszáll belőle egy sebesült hadapród-örmester. Kiszáll és féllába van. Hosszú, érdekes arcú fiú. Újságot vásárol. Egy debreceni civis a nyomába szegődik. A civis összekotorássza a zsebeit és összeszed benne egy csomó ezüstpénzt. Viszi a hadapród után. Neki akarja adni. Mikor látja, hogy a hadapród az újságra való hat krajcárt egy csomó bankó közül válogatja elő, szégyenkezve dugja zsebre a koronáit és elébe áll a féllábú katonának. A katona jrnéz. Egy pillanatnyi szünet... A civis hirtelen meggörnyed, lehajol, elkapja a vitéz kezét és megcsókolja. Egypáran sírva fakadtak a jeleneten, én elfordultam, mert nekem is nedves lett a szemem.

Csermák ezredes

Ungvár, január 13.

Csupa fájdalom az, hogy most nem kell válogatni a betűkben. Csupa fájdalom, hogy mindent, mindent meg lehet írni. Mindent, ami csak tollra tolakszik, mindent, ami csak kicsöppenik a szívből. Uzsoknál újra nyűzsög az orosz. Hosszú hetekkel próbálkozott először, hogy hadait áterőszakolja a Kárpátokon és véres fejjel bukott vissza. Azóta tízszer is megpróbálta keresztültörni a havasokat, de mindannyiszor útját állotta az uzsoki vezér.

Az első orosz invázió idején, csak maroknyi csapata volt az uzsoki vezérnek. Es a keménykezű katonameger mégse tűnődött, taktikázott, hanem odacsapta magát egynéhány zászlóaljával az orosz sáskahad elé és ütötte, verte, vágta, széttépázta őket.

Akkor még csak alezredes volt.

A hosszú hetek harcai alatt lassankint mindenki megtanulta a nevét. A legutolsó határszéli kunyhóban is tudták, hogy addig semmi ok sincs menekülésre, félelemre, amíg őrt áll fölöttük az uzsoki vezér. Engem Karácsony napján ért az a kitüntető szerencse, hogy szemtől-szembe láthattam és beszélhettem vele. Akkor már dandárparancsnok volt.

Viszontagságos utakon keresztül jutottam fel a legészakibb hadállásokig és ott fogadott nemes Ungvármegye küldöttségének élén Rónai Horváth Jenő altábornagy, aki megengedte, hogy az uzsoki szorost védő honvédeknek szánt karácsonyi ajándékot egyenesen az uzsoki vezér kezébe adjuk. Az átadás Fenyvesvölgyön történt és jelen volt rajta a kegyelmes is. Kora reggeltől délelőtti tizenegyig vártuk a dandárparancsnokot. Jelentő lovasok jöttek, mentek és mind tudtak valamit mondani róla. Az egyik Havasközön látta, a másik Ligetesen, a harmadik Hajasdon.

— Ha a parancsnok úr odafönn mindenütt ott van, akkor aligha jön ide le közénk — jegyezte meg Reisman Henrik lapszerkesztő.

— Csak türelem urak, türelem — szólt a kegyelmes és mi vártunk.

Végre úgy déltájon a kegyelmes szeméhez kapta üvegét és mosolyogva fordult hozzánk:

— Urak, jön már a keresett.

Csakugyan ő volt. Vékony, őszbajuszú, magyaros ember. Csöndesszavú, szelíd nézésű, kékszemű, szemüveges katona. Szinte didergett a szerénységtől. Ung vármegye közönségének nevében Antal Miklós főgimnáziumi tanár üdvözölte őt.

— A parancsnok úr a mi Védőnk, a parancsnok úr a mi Nyugodalmunk. Köszöntöm az uzsoki vezért.

Aztán összekeveredtünk. Küldöttség, parancsőrítisztek, tüzérek, huszárok, újságírók és nekiláttunk a hevenyészett lakomának.

A parancsnok alig szemezte az ételt és amíg körülötte folyton csak róla pergett a beszéd, ő alig szólt egy-két szót a szomszédaihoz.

Az az ember, aki heteken át úgy manőverezett néhány zászlóalj katonájával, hogy megtévesztette, lekö-

tötte, megbénította, összetörte a nálánál százszorta hatalmasabb orosz haderőt, alig tudott valamit mondani a lefolyt véres harcokról. Amit mondott is, csupa derűs, kedves epizód volt. Csupa olyan, amit csak erősen látó szem, mélyen szántó lélek vesz észre a halál véres küszöbén:

— Fialat székely újoncokat kaptam és úgy megrezentek az első ágyúlövéstől, hogy elfelejtettek tüzelni. Kiemeltem közülök egyet a lövészárokból, elkezdtem vele fel és alá sétálni, arra bátorságot kapott a többi is és mind kibújt a sáncokból. Aznap háromszor mentek rohamra egymásután.

Így mondta. És elhallgatta, hogy srápnellzáporban sétált fel és alá és hogy mind a három rohamra!ma<ja vezette a tüzetnemlátott újoncokat.

— Soha, még egyetlen egyszer sem húzódott ledezékbe a dandárparancsnok: úr, — jegyezte meg halkán a segédtsízt.

— Parancsnok úr, — szólaltam meg a közelébe férközve, — az én szüleim Baján a főutcán laktak. A sarkon. Onnan emlékszem vissza egy szöke főhadnagra. Annak a rokonai mellettünk laktak.

A dandárparancsnok rám nézett, kezét a kezembe tette. Sokáig ott is tartotta:

— Emlékszem. Az a főhadnagy én voltam. Jaj de kicsi diák volt maga még akkor.

... És elkezdett beszélni a régi dolgokról. Csupa régi, gyerekkori dolgokról. Jelentéktelen semmiségekről. És úgy elmerült bennük, hogy nem is hallotta, mennyi mindent mondtak el róla azalatt a tisztjei. Mennyi mindent, ami tele volt hőstettekkel és teli volt szívvel...

Annak, hogy ez mind megtörtént, már elmúlt egy h«te. Egy hét pedig rettenetes hosszú idő, amikor háború van.

Háború, vérontás, amit utálunk. Mert a szíve mélyén mindenki undorodik tőle. Mindenki, még az uzsoki vezér is. Hiszen csak olyankor ragyogott fel az arca, mikor a beszédje közben azt mondhatta:

— Aztán a fiatalokkal oldalba kerültem a tetőt és a magaslatot vér nélkül vettem be.

Mikor ezt mondta, boldogságtól sugárzott az arca. Pedig ő hős volt. Olyan, aki soha, soha sem bujt fedezékbe.

Most, hogy egy hosszú hét elmúltával újra az Ung völgyét járom, úgy fáj az én szívem, hogy mindezt le kell írnom. Úgy szerettem volna elbújni ezzel a levéllel. Szerettem volna elvinni ezeket a szavakat haza Bajára, és ott elmondani valakinek. Valakiknek. Azoknak, akik reszkető figyeléssel kísérték a dandárparancsnok úr minden lépését. És lám, milyen rettenetes, irgalmatlan Úr ez a Háború: még ezt a kicsiséget se engedi meg nekem.

Nem engedi és most ide kell állnom, mindenki elé és reszkető kezekkel kell papírra rónom, hogy az uzsoki vezér nincs többé. Meghalt. Szívenütötte egy ellenséges golyó, amikor Uzsokot védelmezte.

... Csermáknek hívták. Az Ung völgyében minden gyermek ismeri a nevét. Ligetesen temették el.

A generális körül

Kárpáti harctér, január 6.

Talán csak még egyszer visznek olyan drágán, mint most. Ha majd terítékre kerülök. Akkor ezért a pénzért négy fekete lovat fog elém a temetési vállalkozó, nem ilyen gebéket. Csattog a patkó, mert lóg, csattog az ostor, mert csak nyele van. Köröskörül sár, víz, mocskok, áradás, havaseső, szélvihar. Egészen elistentelenedett az Ungvölgye. Biztatom a tótot: gyüte ne, a tót biztatja a lovát, gyü, gyü... Sose érjük el a tábort. Mikor az ungvári piacon kocsira kerekedtünk, két talléros kanca állt a rúd mellett Útközben aztán megálltunk, a kocsis felváltotta a lovakat. Azt adta okul, hogy ezek patkolatlanok és a város végén másikat fogott be helyettük. Két nyavalyás gebét. Ez itt üzleti fogás. A két talléros kanca kézzől-kézre jár. Velük vállalják a fuvar, de a vállalt kötelezettséget a gebék teljesítik. A zabolt kancák csak csalogatónak lógnak a hámban.

Gyü, te macska, sose rezonírozz, hiszen lefelé megyünk! Hiába. A ványadt állatok nem respektálják a biztatást, nekifarolnak a kocsinak és passzióznak. Totlatják magukat. Ebbe már belé kell nyugodni.

Párhuzamosan velünk hosszú trén húz el az or-

szágúton. Honvédek pipázgatnak a kocsikon. Az egyik dúdolgat. Nem jókedvében dúdol, inkább csak a szöveg miatt. Azt dúdolja: aki a babáját igazán szereti, akármilyen havas eső esik, mégis felkeresi.

Hát havas eső, az van. Jobban van, mint ahogy kellene. A hegyoldalak ázottak, mocskosak és unott, fáradt, reszketős a völgykatlan. Egy irgalmatlan hosszú falu mellett kocogunk el: Felső-Domonya. Csupa sárga ház. Csupa sárga. És haragos kékek az ablakok. Feljebb meg még szlávosabbak a színek. A hegyoldalak egyhangú zöldjét itt-ott világosbarna gránitszakadékok tarkítják. És messze tul a kanyargó Ungon, mint egy fényes ezüst tükör, úgy csillog a Polonina Rúna örökös hóval hintett bordája... Most kék házak jönnek. Csupa kék ház. A kék házak között fehérruhás asszonyok. Rutén asszonyok. Fedetlen karokkal jönnek, mezítláb és rávihognak a huszárokra. A huszárok rájuk se hederítenek. Szótlanak. Gyalog baktatnak a sárban. Szomorú huszárok, bakkancsos huszárok. A lovaik lenn maradtak a völgyben. Átkozzák is érette az orosz. Rossz napja lesz, aki összeakaszodik velük: ezek ököl-lel fognak verekedni. A kék házak legvégénél egy sánta ló legel. Katonaló. Szembe vele, apró riska-tehén poroszkál. Óvatosan lépked, nemakarom módon. Vagy nyolc rutén ballag a nyomában és mind hajtja. Muszájból hajtja, ők a tehenet, őket az orosz. És esik, esik a havas eső. Sánta ló, gyalog-huszárral, beteg tehén, rutének, havas eső... Pfüj, mennyi nyomorúság.

Másik falu, fehér falu jön most. A legszélső ház akkora, mint egy szivarskatulya. Ez a bolt. A felírása: Őrás és ékszerész üzlet. Savanyu káposztát árulnak benne. Sóval savanyítottat. És aki errefelé lakik, az mind olyan, mintha szájában volna ennek a káposztának az ize...

Utánunk egy tüzérezászlós üget. Mellé faroltatja lovát a kocsinknak és mosolyogva hallgatja a csendes csámcsogást. Eszi a lova a kocsi hátuljára kötözött takarmányt.

— Halló, zászlós úr, hová?

— Előre a törzshadiszállásra. És az urak?

— Mi is oda.

— Brávó, — mondja, — nem barátságból, hanem a bükköny miatt. Ha egy úton megyünk, hát egy-kettőre kidagad a pejko horpasza.

A messzi völgyben karcsú tornyok ütögetik a felhőt. Közelebb érünk, hát gyárkémények. Gyárak, vasút, zsilipek, gátak, trén, mozgó kórhá, staffli, fenyőfaligetek, szakadozott sziklákról alácsüngő bükkös és mindnek a végén egy apró falu. Ott a törzshadiszállás.

— Megállj!

Szembekerekedünk a kiabálóval: Aage Madelung dán újságíró. Ő már megjárta a vidéket. Hajnalban kelt.

— Mi újság?

— Semmi, — mondja. — Apró harcok voltak az éjjel. Ötvennégy sebesült. Nagy az árvíz. Az oroszokat most már az Ung is kergeti.

Nagy, fehér ház a törzs szállása. Előtte egy csomó muszka fogoly. Benn a szobában tisztek: a törzs.

— Kegyelmes urnák alássan jelentjük, újságírók vagyunk. Az ország figyelmét most a Kárpátok kötik le. Azért küldettünk ide, hogy a befejezett eseményekről: gyors és pontos tudósításokat küldjünk. Mindezen ikivül gazdasági érdekeket is szolgálunk tevékenységünkkel. Ehhez a munkához kérjük nagybecsű támogatását.

Ziegler altábornagy az új kegyelmes, barátságos, őszes bajuszú úr. Világfi. A budapesti társaság kedvence.

— Hozta isten az urakat. Szívesen látjuk önöket ebédre.

Ebédelünk. A terembe jelentő tiszték jönnek, mennek. Megtudjuk tőlük, hogy az egész vonalon nyugalom van az állásokban. Az oroszok bénán, tétlenül bujdokolnak a hegyek között. Egész délelőtt semmi se történt. Egy járőrt hevesen megtűzeltek az oroszok. A járőr felvette a harcot. Teli volt az erdő oroszokkal és a hús huszárból mégse maradt le egyetlen egy se a lóról. Egyenkint vágtaztak el az erdő mellett. Amíg az egyik nekiiramodott, addig a többi tüzelt. Utolsónak a főhadnagy maradt.

Ebédelünk és Csermák ezredesre fordul a beszéd. Egy pillanat alatt csönd lesz a teremben, megáll a kanálzörgés és elhalkul a szó. Előveszem a csoportképet, ami tíz nappal ezelőtt készült Fenyvesvölgyön. A kép közepén Csermák ezredes áll. Kézről-kézre jár a kép, míg végre Csermák parancsörtisztjéhez kerül:

— Kicsit homályos a kép, — mondja reszkető szájjal.

Nem felelünk rá semmit. Minek. A kép tiszta, hanem a szemek, amikkel nézik, azok bizony mind homályosak. Szegény Csermák ezredes...

Egy németszavú huszártiszt fordul felém:

— Csermák az egyetlen ember, akiről azt merem mondani, hogy tökéletes volt. És ezt magyarul mondja. Keveset tud magyarul és azt a keveset is a huszárajaitól tanulta, de ez a mondása mégis úgy zeng, mint az alföldi kolompaszó. Úgy zizeg, mint valami szomorú muzsika. Éppen úgy, mint egy tömör sírfelirat: Itt nyugszik Csermák ezredes, aki tökéletes volt.

A kegyelmes elmondja, hogyan történt Csermák el-este:

— Az orosz sereg bekerítő mozdulatot tett. Csermák lóra ugrott és lóhátról osztogatta parancsait.

Éppen a magaslatok felé mutatott, amikor a lövés érte. Megingott a nyeregben.

— Eltaláltak — mondta és hirtelen megszédült. Sietve leemelték és egy közeli házba vitték, ahol kötéssel látták el. Aztán elkezdődött a szilveszteri ütközet. Az ütközet végét már nem érte meg az uzsoki hős. Három honvéd temette el, akik jegyzőkönyvetvettek fel a temetésről. Később oroszok jöttek arrafelé. Anynyian, hogy nekünk is jutott belőlük.

Ezek a fogságba jutott egyszerű muzsikok mesélték, hogy az ő tisztjeik ráakadtak egy gyengén hantolt sírra:

— Nagy tiszt úr feküdt ott, arany volt a gallárja. Aztán a tiszt urak mind összejöttek. Letérdeltek. A pópa is imádkozott, nekünk pedig dísztüzet kellett adnunk.

... Csermák ezredes sírjánál térdre hullt tehát az ellenség is. Ráismertek és imádkoztattak érte a pópával. Olyan tökéletes volt ő, hogy még az ellenség is megbecsülte.

Meghalt egy napra a halál

Ungvölgye, január 7.

Víz. Árvíz és sötétség. Az apró házak ott gubbaszkodnak a félős, titkos tükrök közepén. Árvíz és sötétség. Mohos tetejű tanyák. Víz. Itt-ott halvány, reszkető világosság. Meghalt az élet, elbújtak az emberek. Hangtalan halálos csönd zuhant alá a völgyekre. Most csak a víz beszél. Még hallgatni is csak ő hallgat. Kicsöpög a sziklából, ráömlik a rétre, keresztülszökken a töltésen, morajlik, zug, koppan, hömpölyög és amerre már szétterpeszkedett, félősen, nesztelenül hallgat. Víz... víz... És reves, barna gombák ütögetik ki belőle a fejeiket. Házak. Az élet felköltözött a hegytetőkre. Az az élet, ami a Halál. Ott van most a háború. És az sincs. Ott van, de semmit sa mer. Iszapos testével neki&ömpölyög a víz: Csönd, most én beszélek. És a háború is hallgat. A víz a legnagyobb úr, a víz... Mindeneket lebir a Víz.

Csak a kultúrát nem, csak a munkát nem. A fegyverek, az ágyúk mind megnémultak, nincs istensegítség, nincs rajta-rajta. A marconaképű katonák tehetetlen dideregnek és a kidőlt fatörzseken hangyarajok úszkálnak tova. Élelemmel megrakott hangyarajok. A vizek felett pedig fűgén szaladgál a vonat. Belésípol, rásikolt a csöndre,

felborzolja a vizek üstökét és ráprüszköl a Vízre. Zúg, zakatol, szikrát hány és keresztültipor rajta. A kultúra, a vonat, ami békés kereskedőket hordoz, portékát, pénzt visz, erőt, vért, életet szállít. A kultúra, a vonat...

— Hová?

Ránkvilágít egy lámpás. A lámpához hozzátartozik egy katona.

— Északnak.

— Nem lehet.

— Miért?

— Nem vagyok feljogosítva megmagyarázni. A közeli napokban elkezdődnek a döntő harcok. Addig minden szekér csak délfelé futhat. Ezt az intézkedést semmiféle igazolvánnyal nem lehet megkerülni.

— Helyes, nem is akarjuk. Kocsis, hajts a legközelebbi világosságig.

Tovább szekerezünk. Vízes... A vizeken túl világosság. Vendéglő. A vendéglő előtt katonák. Huszárok gyalog, gyalogosok lovon, lovak vezetéken, vezetéklon autótisztek, autókön tüzérek, az ágyúkon nyergek, a muníciós kocsikon élelem, a trénszekereken muníció... Innen bonyolítják a háború forgalmát. Itt kaparnak rendbe mindent. Fassungstáción vagyunk.

Betopogunk a vendéglőbe, a tisztek jórészt mind ismerősek.

Mi újság? kérdezgetjük egymástól. Ők tőlünk, mi tőlük. Itt is, ott is akad bőven, mindenki szemelhet belőle magának. Kiválogathatja a nekivalót.

— Mi újság Csontoson?

— Elvitték a görög-katolikus papot az oroszok. Túszul vitték magukkal. A leánya és a felesége most itt van a faluban. Szegény öreg úr. Sajnáljuk, mert az oroszok rettenetes helyzetben vannak, se enni, se

inni nincs mit nekik. Az öregúr pedig úgy szeretett koccingatni...

— Hát még mi újság?

— Az éjjel ütközet volt. Kisebb arcélek érintkeztek. Mi tért nyertünk. Csak kevés sebesültünk van. Egy-két két nap alatt, ha erőteljesen akcióba lépünk, megint agyonverjük Ungban ökölrel a muszkát.

Egy parancsörtiszt mondja:

— Tegnap néhány elkalandozott muszkára akadtam. Egymagam voltam. Elfogtam őket.

— Spricht von euch Jemand deutsch? — kérdeztem.

— Ob ich sprich?... — volt a válasz és én rögtön tisztába keveredtem a helyzettel.

— Nohát, orosz urak, ide hallgassatok. Én magam vagyok és másfelé kell mennem. Előre, így hát nem kísérhetlek visszafelé benneteket, hanem adok nektek egy cédulát és azzal jelentkezzetek.

— Úgyis történt, az oroszok szépen elérkeztek hozzánkig. Az obichsprich felmutatta a cédulát és kijelentette, hogy őket nem szabad bántani, mert ők már hadifoglyok. Rendes, tisztességes hadifoglyok. írásuk is van róla.

... Egy másik úr elővesz egy levelet. Az ablakdeszkán találta. Valami mókás ember írhatta. Körültréfálta egy kicsit azt az intézkedést, hogy a hadbavonultnak nem lehet megírni a helyet, ahol tartózkodik, íme, a levél:

(Kedves Rokon! Köszönöm, hogy érdeklődsz és szabályszerűen tudatom veled, hogy nincs semmi bajom. A koszt jó, csak egy kicsit Csontos a hus. Az időjárás errefelé nyirkos, mindig esik és én valósággal Uzsok a sárban. Délután óta az idő még viharos is. Falu nem igen van körülöttünk, inkább csak hegy. Bükköshegy és f e n y v e s v ö l g y,

itt-ott ligetes pászit. Panaszlom, hogy ritkán írtok, maholnap már senki se törődik velem. Sebaj, azért én még se nyugszom meg addig, míg az orosz az orrával nem turkálja a földet. Csokol szerető Rokonod: Hajasd.

Megmosolyogjuk a levelet és újra az árvívről pereg a szó. Az árvívről, ami oldalba kapta a muszkát és egy kicsit elébe állott a mieinknek is.

— Jobb híreket holnapután — búcsúzkodnak tőlünk a tiszték.

— Vizszontlátásra!

Jövünk. Üresen jövünk, kevés mondanivalóval, de teli reménykedéssel. És ahogy meghányjuk-vetjük a dolgok állását a végén, csakhogy meg nem sajnáljuk a muszkát.

— Szegények — mondogatjuk magunkban — faragják már a botot, amivel újra agyonverik őket Uzsoknál. Uzsok. A muszkák lassankint kegyhelyet csinálnak az uzsoki völgyből. Ide járnak temetkezni. Ezrével járnak ide. Most újra nagy temetés készül, csak éppen a vizek elvonulását várják a magyar sírásók és aztán hajrá!

Most egyelőre csönd van és a víz csak víz... Meghalt az Élet és meghalt a Halál... Rásíri az ég a földre, lemosta róla a vért... Békét teremtett közöttünk. A kis víz kis békét... Isteneim, milyen jó volna egy nagyobb víz. Egészen nagy víz. Olyan jó volna. Ezen tűnődünk és hirtelen egy páncélos vonat robog keresztül a völgyön. Istenem, istenem, bizonyosan fogy már a víz, hát azért.

A lajstrom

Nagyberezna, január 12.

Egy hegyen vagyunk, egészen a tetején és szembe is hegy van. Annak a tetején oroszok vannak. Az egyik hegyen honvédtüzérek, honvédgyalogság és bakancsos huszárok; a másikon orosz ágyúk! és orosz katonák. A két hegy között völgy van. A völgyben kociút. Kociút felfelé és kociút lefelé. A lefelé való utón mi vagyunk várandósak, a felfelévalón az oroszok. Ha valaki alulról jön, azt az oroszok lövik,: ha valaki felülről, azt a mi ütegeink.

Harmadnapja állunk már így szembe egymással. Az első napokban mindakét csúcson teljes volt a tűz. A két tüzérség folyton kereste, nyugtalanította egymást és tüzet záporoztak egymásra a csapatok.

Ma elhalkult a harc. Csak itt-ott esik egy-egy lövés. Mind a két oldalon fogytán a muníció. Megkezdődik a macskázás. A tisztek odatapadnak a sziklákhoz és órákhosszat üvegezik a völgyet. Katona mozog felfelé? lövünk. Katona mozog lefelé? a túlsó hegyről lőnek. És ha csak egy kő gördül is lefelé, vagy ha csak kósza varjú ütögeti a zúzmarát, már odacsap a srappnell. Most mindenki csak a völgyet vizsgálja.

Délelőtti tizenegy óra lehet és havas eső esik. A bakkancsos huszárok elunják a gubbaszkodást. Egy vén legény nyújtózni kezd, feltérdel, a csontjait ropogtatja. Egész alakot mutat. Lassankint talpranyomorodik a többi is.

Szinteúgy túlnan. A tulsó tetőn is megkezdődik a mozgás. Tapognak, kezeiket lóbázzák a megelevenedett muszkák. Egy tiszt a sapkáját lengeti.

— Jó étvágyat! — kiáltják a mieink.

És egyik oldalról se esik lövés. Minek is? Most minden a völgy. Aki élelemhez, vagy munícióhoz jut, az lesz a győztes, az lesz az úr. A győzelem kulcsa a völgy.

A völgyet üvegezik mind a két oldalon a tisztek, a völgyet őrzik minden üteg és minden puskacső.

— Kapitány úrnak alássan: én elmegyek munícióért! A kapitány bólint: jól van fiam.

Ez ma már az ötödik jelentkező.

— Nini egy lajstrom — mondják a huszárok. így csúfolják a népfelkelőket. Landsturm: Lajstrom.

És a gyalogos tovább okvetetlenkedik:

— Én könnyen megpróbálhatom, mert ismerős vagyok. Ismerem az utat is, meg a muszkát is.

A kapitány bólint:

— Jól van fiam, isten segítsen.

A lajstrom elszalutál, egy bokor tövében lerakja a fegyverét, patrontáskáját, még a köpenyegét is, aztán eltűnik.

— Ez ma már az ötödik — mondja a kapitány es az üvegéhez kap. Hátulról a mi állásainkból megszólal az ágyú: valami mozog a völgyben. Oldalvást a gyalogság is tüzel.

A hegyszakadékokon táncolva ugrál valami keresz-

tül. Az oroszok gurítottak alá egy pokrócba takargatott fadereket, hogy beugrassanak bennünket.

A mérgelődéssel eltelik jó tíz perc. Aztán csönd lesz. A csönd után a másik hegytető mozog.

Most a mi oldalunkon gurul alá egy ugyanolyan alaktalan, szürke tömeg és belecsapódik a sárba.

Az oroszok gúnyosan integetnek és egyetlen lövés se esik.

— Valamelyik huszár mókázott, hogy visszaadja a kölcsönt — mondja a kapitány. És alighogy mondja, máris felkiált:

— Ajnye, a mindenét!

A sárba zuhant valami hirtelen talpraugrik és neki-fut a sziklahasadéknak. A lajstrom.

Most a mieink ordítognak és ők lengetik a sapkáikat az oroszok felé.

Az oroszok tüzelni kezdenek, a srappell végigsöpri az utat. A lövés után kibújik a szikla mögül a lajstrom és rohan.

A feje előre van, a lába hátra, úgy nekinyúlik, mint egy agár.

Pa ... pa... pa ... hallatszik a gépfegyver túlról,

A lajstrom megáll, felegyenesedik, aztán előre zuhan. Hosszában vágódik ki az útra.

Most újra az oroszok kiáltoznak és ők kavarják sapkáikkal a levegőt.

— Vége, — mormogja szomorúan a kapitány. — Korán mászott ki a hasadékból.

— Szegény kölyök, stráflövést kapott, — mondja a zászlós és ez az utolsó szó.

Újra csönd lesz, hidegen szemeznek alá a percek és az üvegek tétován szántják a völgyet. A szegény lajstrom már nem is látszik. Keresztül hömpölyög testén a víz és ellepi a sár.

— Tiszteltem a bereznaiakat! — ordít fel hirtelen egy huszár és őrjöngve dobálja sapkáját a magasba.

— Mi az? — kérdi a kapitány, de válasz helyett mindenki csak üvölt és tombol. Száz kar mutogat alá a völgybe ...

Ott rohan a lajstrom. Feláll, elesik, újra neki kapaszkodik és úgy rohan, mint a szélvész. Lassankint már csak akkorának! látszik, mint egy gomba. Mint a Hüvelyk Matyi a mesében.

A muszka fegyverek tüze ide-oda csapkod, az ágyúk is megszólalnak. Hiába, egyik se tud kárt tenni benne.

Az oroszok tehetetlen dühükben a mi hegyünkre tüzelnek. És senki se törődik vele és senki se esik hasra. Mindenki csak a völgyet nézi, oda lélegzik és oda sóhajt. Az egymásmelleit szorongok tisztán hallják egymás szívdobbanásait.

— Na, ezt a haldoklási jelenetet a Nemzeti Színházban se csinálják különben — mondja a kapitány, mikor a lajstrom már befurakodott az erdőbe.

Erre aztán mindenki fellélegzik: szépet lélegzik, hoszszut és hálását. A sok-sok káromkodás között, itt az ilyen lélegzetvétel a hálaadó imádságot pótolja.

És mintha odafenn is meghallották volna a sóhajtásunkat, már kora délután köd ereszkedik alá. Alkalmatos idő arra, hogy a kocsik is megközelíthessék a hegyet.

Alkonyattájon mozgás hallatszik a völgyben és az oroszok újra kezdenek tüzelni. A mi ütegeinktől szomorú jelentés jön: alig van muníció.

— Ameddig tart, löni — hangzik a parancs. — Le kell kötni őket, hogy felszabaduljon a völgy.

Egy páran aláereszkednek az útra és félóra múlva

már hírül hozzák, hogy megjött a lajstrom. Megjött és mindent hozott, ami csak szükséges.

És ebben a mindenben már benne van az a szivar is, ami az egyik hírhozó huszár szájában füstölög.

— Hogy tudtál visszajutni, fiam? — kérdi a kapitány.

— A kocsi alá feküdtem. A kocsi fölé meg kikötöttem egy köpönyeget és a tetejébe tűztem a sapkám. Aztán arra lövöldöztek az oroszok. Csak egy lovunk hullott el, így kilenc szekérrel mégis idejutottam.

A jelentés között egy kis szünet van. A kapitány mondani akar valamit, de még keresgeti a szót.

A csöndet egy vén huszár töri meg. Hátbanyomja a lajstromot és becéző, duruzsuló szeretettel löki oda neki:

— Gyújts már rá, ne itt a szivar, kiérdömölted. Ne no, tüzet is adok. Ha ilyen embör dörgölőzik hozzám, hát nem filek, hogy meggyávulok tőle.

— Káplárrá léptetlek elő — mondja a kapitány. A lajstrom nekivörösödik, a huszár eloldalog a tűzzel és hátrafelé szól a többieknek:

— Hát nem kár az ilyen embör bakának?

Járőr rege

Ungvár, január 26.

Itt a kávéházban csak a civilek barátkoznak. Különösen az ügyvédek és az újságírók. Az ügyvédeknek már mozgósítás óta ez az egyetlen foglalatosságuk, az újságírók pedig rászoktak a barátkozásra, amióta minden csendesnek látszik a Kárpátokban.

Az asztaltól, asztalig való vizitelésben a rekordot az egyik fiatal városi tanácsos tartja, Ackermann Aki. Ő Ungvármegye eleven monográfiája. Tele a zseibe könyvekkel, mappákkal és ha megpillant egy idegent, már viszi is. Még a vonatokhoz is kijár áldozatot fogni és olyan teremtett lélek még nem született a világra, akit ő fel nem cipelt a várba, ha Ungvárra hozta végzete.

Ez az ember többet dolgozik a város érdekében százezer prospektusnál. Senkit ki nem bocsát a karmai közül, míg meg nem ismertette vele Ungvár istenadta szépségeit és emberverejtékezte fejlettségét.

Már a katonák is remegnek tőle. Tegnap este történt meg, hogy egy porosz katonadoktor állított be a kávéházba.

A doktor bejön: körülnéz és éppen le akar ülni,

amikor megpillantja a tanácsost, aki mosolyogva közelel felé.

— Sapperlot — csörren fel a doktor — ist der wieder da! Na, dann muss ich wieder ins Schloss hinauf!

És nem ült le addig, míg a tanácsos nem biztosította, hogy csak egyszer muszáj megnézni a várat, másodszer már nem kötelező.

*

A háború most csöndben van. Csak harcok vannak, csak ágyúbömbölés, de háború még nincsen. Az majd csak ezután jön. A hírek gyenge szárnyakon libegnek. Tegnap óta erősét húztak a szájkosáron. És helyesen. A háborút a katonák csinálják és teljesen felesleges, hogy a civil urak is belekontárkodjanak a stratégiába. Mert az fis más és a geometria is imás, amivel a civil urak dolgoznak.

Egy kedves apróságot mégis hallottunk. Járőrege.

— Megy a járőr, megy, aztán kikémeleli az orosz túlerőt. A túlerő mozgásban van. Előre mozog. No uramisten most mit kellene csinálni? Sokan, nagyon sokan vannak. Többen, mint azok, akik a járőrt kiküldték. Hatszor, tízszer annyian, mint azok. És a következő pillanatban lehempereg a járőr a völgybe, fölkaparja magát a hegyre, szembe az orosz állásokkal. Fenn a hegyen rőzsét szed a járőr, a rőzsét szertesztét hordja. Szertesztét az egész hegyháton és sok, sok csomót rak le belőle a völgyekbe is. Mikor ez megvan, akkor tüzet gyújt alájuk. Felszikrázik a tűz... Sok tűz... Száz tűz... és tiqy piroslik a messze éjszakában, mint egy hatalmas, ébren levő tábor. Az oroszok megdöbbennek, megállanak: Haj, haj, ott nagyon sokan lehetnek a magyarok! Oh bozse, bozse, mink bizony nem megyünk tovább. Nem mink, még a szentséges atyuska kedvéért se.

És nem is mentek. Ott is maradtak. Úgy lecövekeltek magukat, hogy talán még most is ott bigyerednének, ha azótátul-óta már keresztül nem kergették volna őket a Kárpátokon ...

*

Ilyen apró kis történeteket mesélnek errefelé a mi katonáink leleményességéről. Sok-sok ilyen apró történetet. Ilyesmikkel vannak teli a helyi lapok is. És egyéb apróságokkal. Fohászokkal, imákkal, amik a győzedelmet sürgetik. Az egyik helyi lap, a »Görög-katolikus Szemle« marokra és rigmusba szedi a jókívánásokat: jó időt, győzedelmet, segedelmet, sőt hadvezért is kivan a hadseregnek. íme a strófa:

Istenem adj szép időt
 Nagy diadalunk előtt!
 Adj kegyelmet, segedelmet,
 És bölcs vezért a hadseregnek ...
 Oh! tartsd, óvd, véd meg legkivált:
 Magyarhont és a királyt!

*

... Tessék, az imádság valóra vallott, kivéven a jó időt. Ebben a pillanatban jelentik, hogy Uzsok újra a kezünkbe jutott. Alig terjed el a hír, meghullámszik a kávéház és egy úr a telefonhoz rohan: — Halló! Halló! Ki az? Én! Szervusz! Mehetek-e haza a feleségemmel? — Jöhetsz, de egyelőre csak a feleséged nélkül

— Akkor inkább nem megyek — mondja az ismeretlen úr és lecsapja a kagylót.

Most mindenki az ablakhoz szalad. Orosz foglyokat hoznak Uzsok alól.

A nazarénus

Keleti Kárpátok, február 4.

Annyi ágyú van, amennyi csak kell. És mind szól. Harmadnapja tart már a dübörgés. Ágyúharc, örökös agyuharc. Amióta megjöttek a németek, itt még egyszer se került puszkavégre a dolog.

A bakatársaság csupa unalomból berendezkedik. Palotákat épít. Most mi is ilyen palotában vendégeskedünk. És ez a legszebb valamennyi között. A fundamentumát még az oroszok készítették, a mieink csak kibővítették, kicsinosították, hogy szemrevaló legyen.

A bejárat két fenyőfatölkön pihen. A tető: galy, zsúpszalma, fagyott sár és méteres hó. A palotába hasmánt, vagy háton kell belecsúszni. Benn azután már kényelmesebb az apartement. Van szőnyeg, ami ágyterítő volt valaha és van ablak, amit egy takaréktűzhely fedőlapjából hevenyésztek össze. A hadikályha a szoba közepén áll. Jobbról tőle agyagból vágott padka terpszkedik. Szalmával bélelt padka, lópokróccal leterítve. A másik oldalt egy pamlag foglalja el. Valódi, hamisítatlan ripszdiván, valamelyik rutén parókia ósdi bútor darabja. A hozzávaló székeket egy sáncárokban láttam. Három kopott ripsz-széket, vászonnal áthúzva. Lába egyiknek se volt már. Ezeket mind az oroszok cipelték ide, a mi kényelmünkre.

A palotában illatos fenyőtűz pattog és beteges sárgán pislog a petróleumszagú lámpa. P. kapitány, aki nek vendégei vagyunk, a gyorsfőzőt babrálja és közbe mérgelődik. A napokban két hátslovát pusztították el az oroszok.

— Hanusz, — mondja a tisztiszolgájának. — Hanusz, a keservedet, ti ketten jól jártatok. Te, meg a lovász. Nincs ló, nem kell pucolni.

A H a n u s z hosszúhajú, barnaszemű, borostásaim legény. Ha figyel, keresztbe rakja kezét a mellén, ettől aztán olyan ájtatos a figurája, mint valami vedlett falusi szobornak.

— No, Hanusz, mi lesz, hólevet; teázunk,, vagy elmégy vízért?

— Elmegyek.

— El álom, de megpuskáznak.

— Nem lehet. Engem a 37-eseknél keres a halál, ott vagyok én standban.

— Fickós gyerek vagy te, Hanusz.

— Hm... azért vagyok anneksziós baka.

— Nyavaly a vagy te, nem anneksziós. Hiszen ott is csak kutyapecér voltál. Ott se fogtál puskát. Na, de a jövő héten berukkoltatlak.

Hanusz mosolyog és kimegy. Vízért megy, viszi a vászonkorsót.

— Nazarénus, — mondja a kapitány.

— És nem akar fegyvert fogni?

— Nem akar? — pattan fel a kapitány. — Nem akar? Na még csak az kellene, hogy ne akarjon. |Úgy ledurrantanám, mint a kutyát. Itt mindenkinek muszáj akarni.

— Az más. Akkor hát nem fanatikus nazarénus.

— Fanatikus, fanatikus... a fene tudja, nem-e az.

Én bizony sose piszkáltam meg ezt az oldalát. Még a mozgósítás alatt járt nálam a felesége és könyörgött, hogy vegyem magamhoz az urát, különben elpusztul.

— Csökönyös állat ez, — mondta az asszony, — mindig csak papol meg imádkozik, ahelyett, hogy a lábára állana. Hát igaza is volt neki. Az első napokban itt is politizált, de én befogattam a száját. Azt papolta a bakáknak, hogy ha az egész világ nazarénus volna, akkor nem gyilkolnák egymást az emberek és befagyna az egész háború... Hát ki hallott ilyen marhaságot?

— Furcsák ezek a nazarénusok, — szól közbe a zászlós, — sose tudja az ember, mi lakik bennük. Fanatizmus van-e a csökönyösségük mögött, vagy gyávaság. Annyi bizonyos, hogy szigorúan kell velük bánni, mert nagy galibát okozhatnak annak az államnak, ahol elszaporodnak.

— Na a gyáváknak nagyon fog pászolni ez a szekta, annyi bizonyos, — mondja a kapitány.

Aztán másról beszélgetünk. Pestről, a kávéházakról, színészetről. Végül lovakról, jó háromnegyed óráig beszélgetünk így. Már az asszonyoknál tartunk, amikor megszólal a kapitány.

— Fene eszi azt a Hanuszt, hogy nem jön... És a zászlóshoz fordul:

— Eredj, Picus, kapardj egy kis havat a teához. Igaz, hogy ócska mulatság, mert sokáig tart, de hát mit csináljunk?... Harminc bögréből se lesz egy csésze tea...

A zászlós ki- és visszacsúszik:

— Ajnye az irgalmát, de vigan ropog odakinn. Vagy ezer lépésnyire innen — a falu sarkán — olyan tüzelés van, hogy no. Úgy látszik, már onnan is nyomkodjuk kifelé az oroszot.

— Hz a dolgunk — mondja a kapitány és szidja a Hanuszt:

— Eszi a fene, hogy nem jön. Beijedt a puskaropogástól és meglapult valahol az ebadta.

Már a hatodik bögre hólé serceg a tűzön, amikor két hatalmas bakkancs kúszik befelé az ajtón.

— Herein — mondja a kapitány.

A bakkancs nagy sziszegés, káromkodás között jön beljebb... A folytatása sárga lábszárvédő.

— Ez nem a Hanusz.

— Nem hát, — sziszeg az újonnan érkezeit, — hanem a grájzler.

Amikor nagynehezen Iábraáll, látjuk, hogy Kovács őrmester. Civilben nagykereskedő, azért csúfolják grájzlernek.

— Hát maga, vén csont, mit sziszeg, a foga fáj?

— Inkább csak a lábam — mondja és sántít. — Belelöttek a faluszélen.

— Úgy kell, minek mászkál ott, ahol semmi dolga nincsen. Hát kapott maga parancsot, hogy odamenjen?

— Igenis. Olyanformát kaptam. Nem parancsot, csak üzenetet.

— Kitől?

— Hát a Hanusztól. Amikor a mieink megkezdtek a támadást, odajött hozzám a Hanusz a kapitány úr izenetével, hogy most meg lehetne próbálni lovat keríteni. Felkapaszkodtam hát vele a hegytetőre. Na ott szépen szórakoztak a mi gépfegyvereink. A muszkák úgy szaladgáltak kifelé a házakból, mint a bolondok. A lovaik meg gazdátlan nyargalásztak a falu körül.

— Na ott a ló, amennyi csak kell — mondja a Hanusz és elkezdi a gurulást lefelé. Én is utána. Húsz

percig tartott, amíg beértük a falut. Akkor már égett. A golyók jó alacsonyán röpködtek, a lábaink körül.

— Ne kapkodd a lábad, Hanusz, — mondtam neki, — ne kapkodd. Még azt hiszik a muszkák, hogy csúfságból táncolsz az orruk előtt, oszt beléd lönek.

Hát aztán nem is bokázott tovább, hanem nekiállott lovakat fogdosni, össze is szedtünk hármat. Derékszíjjal rángattuk ki őket a tűzből. Nehezen ment, mert meg voltak keveredve. Amikor az egyikre rákapaszkodtam, akkor kaptam a lövést. A ló is kifordult alólam. Kampec neki. Kettőt azért idetereltünk. Elég jó dögök. Az egyik tisztí ló.

Felkerekedünk valamennyien. Lónézőbe indulunk. Az őrmester is velünk sántikál.

— Na, most mehet a spítálba, — mondja a kapitány. — Azt a grájzler kirelájszumát magának, minek ül lóra, ha nincsen hozzá szokva?

— Hiszen nem azért ütött ki balul, — veti ellen az őrmester. — Spítálba meg megyén a rosszseb. Nem ért a lövés sehol se csontot, hát minek mennék spítálba. Inkább ott fáj a lábam, ahol rám esett a ló.

— Kidöglött maga alul szégyenletében — mondja a kapitány és szemügyre veszi a lovakat.

Nézi, nézi őket, csettint. Megtelik örömmel a szeme és az őrmesterhez fordul:

— Hallja Kovács, hát mi az ördögöt csináljak én most magával? T,iz pengőt nem nyomhatok a markába, hiszen több pénze van, mint az én egész familiámnak. Fiammá se fogadhatom magát, hiszen az apám lehetne. Hát mi a fenét csináljak?

— Semmit, kapitány úr, örülök, hogy örömet okozhattam a kapitány úrnak.

A két marcona ember tekintete egy pillanatig, lá-

gyan, asszonyosan kapaszkodik össze, szinte szerelmesen. A kapitány elpirul és dohogni kezd:

— Na, mit maflázik úgy rám, nem vagyok én se felesége, se gyereke magának. Hát jó no. Megtartom köszönettel ezt a két nyergest, de maga menjen vissza a palotába. Oda küldöm majd a doktort, mert ez a kötés, ami a lábán van, kutyának se jó. Picus, íeridj csak, kerítsd elő a doktort. A fene enné meg ezt a Hanuszt, amikor kell, soha sincsen kéznél.

— Vízért ment, — mondja az őrmester. — Azzal vált el tőlem, hogy a lovakat én elhozom ide, ő meg vizet kerít a teához.

Az őrmester megindul a palota felé és ebben a percben a szemközti ösvényről két baka bukkanik elő ... Egy harmadikat cipel. A fejénél, a lábánál fogva cipeli. Halott.

— Halló, ki az?

— A kapitány úr pucцерje.

— Lövést kapott?

— Nem a, szúrást. Ott futkározott az oroszok között a forrásnál. Azok leakarták fogni... Aztán nem tudni, hogy esett. Fejbecsapták és az egyik beledöfött... Pedig csak szaladó muszkák voltak.

— Az istenit a fajtájának, — mondja a zászlós.

— Agyonverette magát a nyavalyás.

A kapitány int, hogy vihetik... Hanusz fejéről le hullik a sapka... Nagy, dióbarna szeme ájtatosan égfelé mered és vér szivárog a száján. A kapitány elfordul, aztán nehezen, akadozva mondja:

— Ezeket a lovakat pedig vigyék, ahová akarják. Fogják be málhás gebéknek, vagy verjék őket agyon, nékem mindegy. Én ugyan rájuk nem ülök, ha örökké gyalog is kell járnom ...

Háborús farsang

Kassa, február 14.

Olyan össze-vissza vonat ez, ahol az elsőosztályosok a harmadikba jutnak. És így is jó. Nagyon jói így. Itt-ott előkerül ugyan a parfömös zsebkendő, de előkerül a szív is. A szó is előkerül. Most egy hatvanéves asszony beszél:

— Leánykoromban én nyolcvanöt kilós voltam. Most csak ötvennégy vagyok. Elszáradtam, megemészt a háború után. Harmincnégy éves vagyok és nem tudok írást. Amit mégis tudok, azt mind a háború alatt tanultam. Tudom, hol van Semisli, Tarnov, Olkusz, Varsovia. Ojjé, szerelmes Krisztuskám, mi mindent nem tudok én. Egész mappa a fejem.

Szemközt ül vele egy berlini kendős másik. Hz csak ötvenévesnek látszik, tehát huszonnyolc. Keblén apró gyerekek gögicsél. Ökölnyi parány. A berlini kendő rojtjával játszadozik. Az ötvenévesre hervadt menyecske teli van podgyással, ájtatossággal és panasszal:

— Megyek az uramhoz. Viszek neki egy; kis meleg levest, töltött káposztát, aztán, hogy az én drágámnak a farsangban is legyen része, hát fánkot is viszek neki.

— Honnan gyün maga? — kérdi a túlsó sarokból egy hófehérhajú öreg asszony.

— Hevesből, lelkem, Hevesből. Tudja maga, hogy merre van Tarnaörs?

— Nem tom biz én, de messzi lehet innen, ha Hevesben van. Aztán hová viszi a fánkot?

— Hát csak Kassára, az uramnak,, mert ott szolgál a lelkem...

A kicsi kölyök most nagyot ránt a berlini kendőn. A hevesi menyecskének kicsordulnak a könnyei. A tik-kadt szem harmata nem ver gyöngyöt, nem is záporozik, csak éppen hogy rászivárog a barázdákra, mint a ve-rejtek.

— Ugyan már minek sir? — mondják a többiek és ők is a szemükbe dörgölik fejkendőik csücskét.

A menyecske kipakkolja az ebédet, amit Hevesből, Tarnaörsről visz az urának Kassára és a bögréket, faze-kakat lerakja az ülés alá. A fűtőkészülékre rakja vala-mennyit.

— Ide teszem őket, hogy meleg legyen minden, amikor az én drágámhoz érkezik.

Most egy galíciai zsidó jön keresztül a kocsin. Két gyerek van a karján, kettő meg a kaftánjába kapaszkodik.

— Szegények, ezeket is sanyargatja a háború — mondja sóhajtvá egy áldott asszony, aki eddig hallgatott.

— Szegények, bizony szegények a lelkeim, tódítja az istenes és elkezd a szoknyája közt kaparászni. Narancsot, fügét szed onnan elő és megtömi vele a galíciai gyerekeket.

Most egy bundás úr avatkozik bele a beszédbe:

— Kinek szánta maga azt a fügét, meg azt a narancsot?

— Hát a Czencziék fiának, a Jánosnak. Kassán fekszik a lelkem. Lűvéssel fekszik. Aztán nem akartam üres kezekkel bemenni hozzá.

A bundás úr a zsebébe nyúl. A tárcájába. „Kt-vesz egy tízkoronás bankót és odaadja az istenes menyecskének:

— Adja oda narancs helyett a János gyerekek és mondja meg neki, hogy a járásbíró küldi. Az egri járásbíró.

Az asszony hosszas szabódás után elveszi a pénzt. Előkotor a kebléből valami sivár, rossznyomású füzetkét és abba simogatja belé a bankót. A füzet alig öt oldal.

— Ide teszem bele ebbe a harci (imádságába. Ezt i; s a drágámnak viszem. A papunk árulja, tíz krajcár az ára. A papunk nagyon kínálta, hát csak megvettem. (Meg aztán nagyon szép harci imádság van benne: jegyesnek a jegyeséhez; hát azt gondoltam, hogy ez! jó lesz az én drágámnak is.

— Aztán pízér adja a pap ezt a hitvány fris imádságot? — kérdi az áldott asszony.

— Tíz krajcár — sokallja a vallatott.

— Elég nem szép tüle — apprehendálja az áldott. Most a fehérhajú asszony kezd csörömpölni:

— Sose vigyen katonának imádságot. Kolbász kell annak, meg szalonna. Jó vastag kapca. Nem ám imádság.

— No, no, elkel az is — mentegetődzik az istenes.

— Nem jó biz az semmire — csökönyösködik az öreg. Tapasztaltam én azt már magamon. Az imádság leveri az embert a lábáról.

— Ugyan már... Ugyan — mondják kórusban.

— Ha mondom — pattog az öreg. — Nekem most már három fiam fekszik a kassai kórházban, oszt hogy a múltkoriban náluk jártam, hát jó ötven kilót cipeltem a hátamon. Csupa gúnyát. Sötét, félős volt az út befelé

gyüvet, oszt neki fohászkoztam emiatt egy kis imádságnak. De alig kezdtem el, mindjárt belé is vágódtam a sárba. No, uramistenem, — fogadkoztam magamban, — csak még most az egyszer segíts talpra, hát sose háborgatlak többet ilyen hiábavalósággal. Aztán mikor elgyüttem, meghagytam a fiaimnak is, hogyha kikerülnek a spítálból, hát ne sokat akadozzanak a jó istennek, hanem az imádkozás helyett inkább magukra legyen gondjuk. Az örökös nyavalygás leveri lábáról még a lelket is. Csak az ijedtek fohászkoznak örökösen...

Beszédje vége felé már feláll az öreg és kihúzza a derekát. Öles a termete, erős₇ öblös a csípője és férfias a mele. A meleg, sárga, tavaszi napfény egészen előnti az arcát. Hófehér haja van és hideg szeme. Szürkék a szemei és dacos, akaratos az álla. Az állával beszél:

— Tegye csak el azt az imádságot. En még farsangi fánkot se hoztam a fiamnak. Nincs most farsangja a magyarnak. Mikor a faluban akkorka legényi se akad, hogy szecskát vágjon a szalmából, akkor nincs farsang. Az én fiaim hazaküldik a pénzüket. A háromnak már kilencven forintja van együtt, amit a háborúban spóroltak össze. Mégse viszek nekik farsangi fánkot.

*

Kicihelődtünk a vonatból. Alkonyat száll, amire kicihelődünk. Az ajtóban egyenkint bocsátanak ki mindenkit a csendőrök. Mindenkinek átnézik a papírjait. Már lángok gyúlnak, mire megszabadulok. Keresztülöklem magam a hömpölygő áradaton és egyenesen a hadtestparancsnoksághoz sietek:

— Dukla körül állanak a harcok. A tegnapelőtt és a ma között csak az a különbség, hogy ma már teljesen elerőtlenedett az oroszok erőszakolt ellenoffenzívája. A kárpáti hágók mind a birtokunkba jutottak. Ladomér-

vágáson erős tempóval mennek a hadműveletek. Uzsok fölött is kedvező a helyzet. Ott a csapataink már jóval túl vannak Siankin és a németekkel együtt egyre több teret nyernek. Bukovina maholnap egészen megtisztul az ellenségtől. A keleti Beszkidekben már napok óta döntő ütközetek folynak. Szinte csodálatosak azok az eredmények, amiket ott kicsikartunk az oroszoktól. Megingatatlanoknak vélt pozíciókat foglaltunk el és nagy, hősies küzdelmekben a határig szorítottuk az oroszot. Az ungi Kárpátok galíciai kérgén a döntő eseményeket sokáig hátráltatta az időjárás és a hatalmas hőtömegek. De most már ott is olyan a (csapataink elhelyezkedése, hogy az eddig elért eredményeket már semmikép se tudja ellensúlyozni az ellenség. Csak napok kérdése, hogy az oroszoknak a Kárpátok felé indított offenzívája teljesen és csúfosan összeomoljék.

Megköszönöm a felvilágosítást és újra beléékelődöm a nyüzsgő emberáradatba. Éppen egy kocsissal alku-szom, amikor valaki csöndesen megérint. Ház istentelen asszony. A dacos állú asszony, akinek három gyereke van spítáiban.

— Mi újság? — kérdezem tőle.

— Már nincsenek itt a fiaim, — mondja és szárazan, könnyörtelenül ropogtatja a szót:

— Kettő kiment már a harctérre, a legkisebbiket meg hazaviszem.

— Hát miért viszi haza?

— Mert meghalt. Haslövése volt. Belehalt. Most hazaviszem a megspórolt kilencven pengőből. A másik kettőt Takcsány felé vitték...

Egy pillanatig hallgat, aztán újra hozzám fordul:

— Ugye az a Takcsány valahol Homonna körül van?

Arafelé — mondom.

— Na, lassankint megtanulom én az egész háborút. Már van egy halottam is. Úgylátszik, öregségemre mindenbe beletanulok.

Így mondja és egy könnye se hullik.

— Hát nem is sir? — kérdezem tőle.

— Nem, mert a fiam utolsó kívánsága az volt, hogy ne jajgassak fölötte. Inkább vigyem haza. A hazai földre kívánczozott pihenni. És én megtartom mind a két kívánságát. Jó fiam volt, hát megérdemli tőlem... Két árva maradt utána, azokat most nekem kell majd felnevelnem. Majd ha azokat is rendbe tettem, akkor én is kisírhatom, kiimádkozhatom magamat egyszer — utoljára... No Isten áldja az urat. Járjon szerencsével.

... Az öregasszony megindul... a városháza felé megy és én nézem... Odatapadok a bérkocsihoz és hosszan, szorongva nézem. Nézem és mindenféle ostoba hasonlatok bujkálnak bennem, amikkel valamikor régen, az iskolában gyötörték tele a lelkemet, ES ezek a nagylendületű ostobaságok egyszerre olyan sántának, olyan illetlennek tetszenek nekem. És idegennek. Szinte hangos szóval menekszem előlük:

Nem, nem. Ez az asszony, ez a miskolci paraszt-asszony, nem a hősök anyja. Ez valami szebb, valami jobb, valaki hozzám közelebbálló annál. Ez a paraszt-asszony rokonom nekem. Talán az édesanyám? Igen, ez az én anyám is... Az enyém is, aki (ezeket a porokat írom és a tiétek is, akik olvassátok. Minden hadrakelt magyarnak édesanyja ő: bátor, okos és erős. Hiába vjjog rá a háború, mégse roskad össze jajgatásra kulcsolt kézzel. Szívével eszi a könnyeit, belenőnek azok a húsaiba, de a szeme nem rezdül meg. A szeme a jövőbe néz...

Nida partjától a Kárpátokig

Északi harctér, február 16.

A halál gyorsvonata dübörög errefelé. Hengerelik az orosz a szőke Berta ifjabb nővérei, ezek a testes, vastagszavú leányzók. Bömböl az ércszörnyetegek torka. Bömböl. Sir, jajgat a levegőég, hörög a göröngy, remegnek a sziklák és akkorákat dobbanik a föld, mintha a szive akarna kiszakadni pántjai közül. Itt senkise katoná most, itt mindenki csak ember. Ujjongó ember, didergő ember, halott ember. Berta bömböl és a százszavú haláljaj, a sziklazörgés, a levegősírás egyszerre úgy elhalkul, mint égdördüléskor a rebbenő madár szárnycsattogása.

Ennek a darabka háborúnak itt ő az egyedülvaló ura és istene. Az ő érclábait csókolják az örömtől didergő ajkak, az ő géptestét ölelik az asszony derékra éhező karok, az ő nevét áldják és átkozzák itt a völgyben mindenkinek. Ezen a hosszúarasnyi göröngyön — a zenittől a nadirig — ez a barnatestű, jáldottméhü, gyilkos lehelletü szörnyeteg az Úrasszony, ő itt az Élet és ő a Halál. A Berta.

... Ettől a Bertától búcsúzkodnak most a katonák. Búcsúzkodnak... mennek. Egyre mennek és egyre búcsúzkodnak. Sapkák röpködnek a levegőbe. Mint a sebzett madarak, úgy röpködnek fel és mint a kék

galambok, úgy hullanak vissza a várakozó kezekbe. Rekedt kiáltás, harsogó nóta köszönti a Bertát, a magyar bakák vastagderekú babáját, aki Olkustól Ivanorodig húséges őrzőasszonya volt a hadaknak.

— Isten veled, Berta. Berta, a viszontlátásra!

Berta bömböl egy nagyot, hálását, utolsót és a fakótestű katonák messzi vesznek a völgyben ... Mennek előre, másik mezőre, másik hegyre, új szalmaalomra; új háborúba, más világtájak felé.

Lassankint leereszkedik az est. A szép, titkos, csöndes, illatos est és elkezdődik a dünyögés, duruzsolás. Sóhajok szemeznek elő a szívekből és kalandosnál-kalandosabb találgatások esnek. Vájjon, hová megyünk?

— Belgiumba, — véli az egyik. — Szerbiába viszik a társaságot, — dünyögi a másik. És senki se tudja a bizonyosat.

— Akar hova megyünk is, egyképpen jó lesz az, — mondja egy zászlós, — legalább egyszer istenigazában belenyúlhatok már a zsebembe és kiszedhetem onnan a megpenészedett bankót. Hej, ha én még egyszer zöld salátát ehetnék... Hát te, főhadnagy úr, mit csinálsz, ha véletlenül városon visznek keresztül bennünket?

— Mit? Hát... hát boxot veszek és bekenetöm vele a csizmámat, aztán rántott halat rendelek magamnak. Talán még meg is fürdöm, ha lesz annyi idő.

— Én — mondja a kövér gazdasági tiszt — a legelső utamba kerülő asszonyt kinevezem hadi grófnővé és veszek neki selyemruhát. Nem kell nekem semmi, csak már olyan asszonyt is lássak egyszer, aki nem jár mezítláb és nem a körmével fészülködik.

... A hosszú úton lazán botorkálnak a csapatok, összebújnak, sugdosnak, terveznek. Mindenkinek van va-

lami lehetetlenül egyszerű, ostoba óhaja, amit a másik túllicitálni igyekeznek.

Egyszerre meghullámzik a rend, összeimbolyognak a fejek, hangtalan hangon száll tova egy szó. Lopva száll az egyik szájról a másikra, mint valami titkos jelige, mint valami hétpecsétes feldruf és amire a csapatok derekára ér, ezer torokból tör fel az ordítás. Artikulátlan hangok tördelőznek a hatalmas együttesből. Mindenki éljenez, tombol, kiabál... A hátulmenők előre igyekeznek és amikor elkapják a jelszót, egyszerre ezer fegyver zörög és ezer torok kiabál: A Kárpátokba megyünk... A Kárpátokba megyünk!... Éljen a király ... Éljen a haza!... Egy felvidéki altiszt kitámolyog a sorból, megáll a hóverte mezőn, leveszi a sapkáját és feltekint az égre. Tele van könnyel a szeme, úgy nézi az Eget. Látszik az erőlködésén, a meghatottságán, hogy valami nagyon szépet, valami nagyon nagyot akar mondani és belebömböli a pusztaságba: Éljen az Isten!

A salátás zászlós csak hümög és a szemeit törülgeti... A lóra kapaszkodott tisztak oldaláról előreröpülnek a kardok. Előreröpülnek, maguk se tudják miért.

A hátulsó század élén lovagló főhadnagy beletiszteleg kardjával az éjszakába. A kardhegy meredten egyenesen áll és a főhadnagynak mellére csuklik a feje. Szivek és kardok, nyelvek és fegyverek köszöntik a messziből idesötéltő hegyhátakat. Könnyes szemek simogatják végig a szakállas fenyveket. Nagy pogányos istenáldozat történik itt most a Kárpátok tövében. Vérmegajánlás ...

És azontúl nincs szó, nincs álom, nincs fáradtság, csak égő szemek, harsogó nóta...

Az első állomáson ácsorgó német katonák döbbe-

netes szívvel nézik a mámoros, kurjongató, ölelkező honvédeket:

— Mi ez? — kérdi az egyik...

A vasúti vendéglős leánya ott áll a perronon. Csupa tűz a szeme, csupa köny a képe, tetőtől-talpig reszket és szinte sikolt a hangja, araikor odakiáltja a kérdezősködő szövetségesek felé:

— Mi ez? Hát ezek a magyarok!

Az alsópagonyi ütközet

Kárpáti harctér, február 18.

Késő éjjel siklunk keresztül az utolsó városon. Holt város. Csak a fegyverek elevenek benne. A piacon csobog egy kút. Az őrszem fázósan kopog. Lövés esik. Autó neszez. Egy ablak világít. Lámpa. Fölötte fekete-sárga zászló. Katonaköpeny a Flórián-szobron. Egy rútén lány belefut az éjszakába. Tele csillaggal a menybölt. Ez minden. És a csönd.

Kakastollasok kalauzolnak. Két kakastollas. Magyarak. Az alsópagonyi ütközetről beszélnek. Két csendőr mondja, két világos fej:

— A duklai horpadásban legvéresebb ütközet íez volt. A faluban oroszok lakoztak. Ütegek! a falu fölött álltak. A falun innen a mi tüzérségünk. Hegyhát és völgy hóbamártogatottan várták a riadót. Ez február negyedikén történt. Hogy a tüzérségünket kedvezőbb állásba juttassuk, vásznat vontunk az útlejárat elé. Fehér hó, hófehér vászon... Sikerült. Az oroszok hajnalban kezdtek leereszkedni a völgybe. Százával jöttek. Akkor megszólaltak a mi gépfegyvereink: pa-pa-pa-pa. Tíz orosz... Húsz orosz. Mind a mellén, mind a fején. Kaszált a halál.

— Oh Bosse, oh Bosse... És erősítést kaptak. Ez-

révei hömpölyögtek alá a szerepetin-úton. Most az ágyúk szalvéztak. Száz orosz. Százötven orosz. És kétszerannyi a hegyoldalakon.

— Csóvát a falura!... Száz vállalkozó . is akadt. Fehér volt a mesgye, piros a fáklya, szürke figurák ugrándoztak a fenyvesek között. Az ezüstös völgyet piros foltokkal tarkázta tele a halál. Gépfegyver, ágyúszalvé, puskatűz... Háromezer kékszemű muszka csókolta ott a rögöt... Ezer új sir a völgyben. Kétezer fagyott szobor a hegyhátakon. Habos a szemfedő fölöttük és égignyúló kereszttek: az üszköskarú fenyőfaszálak.

— Egy helyen majd összeért az árok. — Meghalsz magyar! kiáltották az oroszok. Was sagt er? kérdezték a tiroliak. Aztán ők is kiabáltak. Mikor rekedtre ordítózták magukat, tusára kerekedtek... Oh Bosse! Egyetlen orosz se maradt életben a rajvonalból.

Mi húsz katonát veszítettünk akkor.

Orosz foglyok százaival, ezrével estek. Egy félkezü is találkozott.

— Hol hagyta a karodat, bajtárs?

— Levágták a négykezűek. Galíciában vágták. Magyar lovasok voltak. Kettő kézzel hadakoztak, a másik kettő meg utánuk röpködött. Négy kezük volt... Oh Bosse!

A tiszték között is akadt beszédes. Kapitányka volt. Kicsike, szomjas és barátságos. Ha italt kapott, beszélt:

— Cudarul állunk. Kevés az ágyúnk. Nincs tiszt, nincs ágyú, nincs fegyver. Semmi sincs. Van, de nem adnak. Kuttyák. Előre — mondják — előre, aztán majd kaptok. Előre! Jaszlóból addig egyetlen kocsis se gördül felétek, míg előre nem mentek. Előre, vagy megdögöltök éhen ... Oh Bosse!

... Így mesélik a kakastollasok. Két kakastollas. Az

egyik ott volt Bártfa megvételenél is. Éppen a külső úton jártak. Két finánc jött velük szembe. Szalutáltak és tüzet kértek. A tűz Zboró felől jött. Abban a pillanatban jött és csendőrök, fináncok, mindahányan voltak, rajvonalba fejlődtek. Mind a négyen. Egy finánc meghalt, egy csendőr megsebesült. A többiek, ketten, a csapatokhoz csatlakoztak. Egy finánc és egy csendőr.

Hát ez a csendőr mondja most, hogy a fináncok is olyanok, mint az igazi katonák. Azt mondja, hogy a fináncok is csak úgy csinálják, mint a többiek: Előre mennek, lönek, azután meghalnak. Hősi halált halnak.

— Mi mind egyformák vagyunk, — mondja a csendőr, — csak az oroszok másfélék. Ott sose esik el egy ember. Ők ezrével jönnek, ezrével szaladnak és ezrével hullanak.

Hallgatom a csendőrt és fázom. Hideg van. Virrad. Már csak egyetlen csillag lézeng a hegyek fölött.

Romantika

Kárpáti harctér, február 26.

Ma újra napsütés van. A tábor képe ebben a megvilágításban egészen rokokós. Nézi az ember az egek meghasadt kárpitját és beleesik a feje a szívébe. Beleesik és a visszafelévaló érzések úgy dorombolnak körülötte, hogy lantolásnak is beillik ez a hosszúperces elmaflázás. És így, ebben a megszentelt vakságban, ebben az áldott fejetlenségben, minden másformának tetszik, mint amilyen. A kollektív önzés öklöző karja művészi gesztusra lendül és az elbarbárosodott tömegem-ber olyan cicomát kap, aminő sohase csillogott ábrázátán. A szív meleg, bársonyos bíbora ráborul az öldöklésre és ebben a palástban hengergőzik meg a milió is.

Ettől olyan szép ma itt minden. Ettől olyan furcsa, pittoreszk a pihenő tábor és ettől olyan hervadtan édes a tavaszi szántás illata.

Az egek meghasadt kárpitján tul, ettől szikrázik máriakésken a hajnal és csak így, szemetlen szemmel láthatni a hegyek brokátzöldjébe szövődő aranyszálakat. És a többi: a csúcsok bozontos koponyájára hirtett hajport, a havat és a lejtők csípőjén lefutó habfehér szalagot, a fűrgelábú folyót.

A szekérnyikorgás és az ágyúzörgés kísérő zenét

ád a képhez. Régen feledett, messziből idehaldokló muzsikát, aminek ernyedttaktusaira, emberek, állatok siluettjei hajbókolnak a völgyben.

A romantika pedig egy zsákmányolt orosz dobon füstölög. Szabónak hívják és főhadnagy a közösöknél. Nagy, gyerekes szeme van és meglátszik a nézésén, hojgy neki is beleesett már a feje a mellébe. De lázért a szavai még mindig legényesek. Hetykék, D Hrtagnanosak. Szivarozik és beszél. Szavai belesimulnak a hangulatba. Egy gascogniádát mesél, ami hat nappal ez előtt történt. Ezer lépésnyire innen. Ennek a hegynek a túlsó oldalán:

— Már napok óta tétlen támolyogtunk itt ezekben a fedezékekben. Az volt a parancsunk, hogy feltartóztassuk az ellenség előnyomulását. Majd egy hétig vártuk az oroszot, de nem jött. Sehogy se akart jönni. Parancs, parancs. Hát mi se tehattunk egyebet: szemközt pislogtunk velük és zsebkendőket mosogattunk a hó levében.

— Na ja, ez így nem megy, — gondoltam imagambari. Vettem hát tizerihat embert és felderítő útra indultam velük. Akkor már két nap óta nem láttunk muszkát.

— Lehet, hogy meg is szöktek előlünk és mi csak a hült helyüket őrizzük itt.

— Hat ember óvatosan felkúszik a tetőre, egy altiszt velük. A fiúk megindultak.

— Amint látjátok, a hegy elég meredek. Hát az én embereim — vett parancs szerint — csúszva igyekeztek a tetőre. De alig, hogy felértek, egyszerre talpraugráltak és elkezdtek ^nyújtózkodni, topogni. A kezeiket lóbálták az akasztófák.

Na ja, hát ez így nem megy — kiabáltam mérgebben. De a hat betyár fel se vette. Úgy sétáltak

a bordán — seinzell abfallenben — mintha a pesti promenádon sassiroztak volna végig.

Mi újság? integettem feléjük a sapkámmal.

Arra mind lekapták a sapkáikat és elkezdték ideoda lóbálni: hogy semmi újság sincsen.

A menykő üssön bele az egész dologba. Nem mondtam, hogy megszökött elődünk az orosz?

A mellettem volt tíz emberrel most már én is neki-kapaszkodtam a hegynek. Fenn a tetőn megvártuk az alkonyt és kerülő úton szüzenkeztünk le a falu felé.

A szélső házban világosság pislogott. Nagy csönd volt. Megállottunk a kerítés mellett és hallgatóztunk. Se lódobogás, se kutyaugatás, hát mi a fene van itt?

Na ja, hát ez így nem megy. Ha mi itt .lecöveljük magunkat, mint a gyertyaszál és a belünket se mozgatjuk, akkor ítéletnapig se okoskodunk ki a dologból:

— Káplár, két emberrel mellém...

Átmentünk az udvaron, a szoba csak kilincsre csukódott. Benyitottam. A gerendán egy ócska olajmécses és lenn a padlaton ember-ember hátán... Negyven darab orosz gyalogos feküdt ott első álomban.

Na ja, hát ez így nem megy — kiáltottam rájuk. Auf, az irgalmát az apátoknak!... A bakáim levágták a fegyvert... Na, mi lesz? — kérdeztem a muszka társaságtól. Azok ijedten dörzsölgették a szemeiket, aztán felfelé nyújtózkodtak a kezeikkel.

Megadjátok magatokat? Helyes. Káplár, maga négy emberrel átkíséri őket hozzánk. Megjelenti ezt a parádét a századnál, aztán visszajön ide.

A muszákak glédába tántorogtak és kivonultak a házból. Ami fegyvert csak elbírtak a kísérők, azt magukkal vitték, a többit összerontva beledobáltuk a kútba. Aztán elvonultunk a pajtába aludni.

Kutyajól aludtunk a szalmában. Majd hajnalig húztuk a csöndest. Egészen helyrebillentünk, amikor visszajött a káplár.

— Mi újság?

— Sem mi, főhadnagy úr. Megjelentettem a dolgot a zászlóaljparancsnok úrnak. Nevetett nagyon, aztán ő is hozzánk csatlakozott. Nyolc emberrel jött és a zászlósúrral.

— Hol vannak?

— Odakünn vannak az udvarban. Az ajtót próbálgatják. A szobaajtót, ahol az oroszok aludtak, de nem bírják kinyitni.

— Nem bírják? Hiszen nyitva maradt az ajtó.

— Nyitva ám, de úgy látszik, azóta már bezárta valaki.

Felugrottam a szalmából, a bakák utánam és kiesttünk az udvarra. Már pitymallott. A kapitány az ajtót birizgálta:

— Nem megy, az istenit neki — susogta és belevilágított villannyal a zárba.

— Nem megy? Dehogy nem megy!

Két baka nekifeküdt, aztán ment. Tövestül kiszakadt a helyébül.

— Az irgalmát neki. Hát ez, mi ez? — kiáltottam nagy ámultomban.

Hát ezek újra visszajöttek ide? Auf, auf az apátok szentségit!

... Aztán minden úgy, ahogy lefekvés előtt... Mintha azt a másik ajtónyílást, muszkaébresztést, csak álmodtam volna. Ugyanaz a kétségbeesett ásitás, szemdörzsölés. Ugyanazok a levegőbe meredő kezek ...

— Káplár, hát ez, mi ez?

— Tudja a fene. Nagyon eltetszett aludni a főhad-

nagy urnak, aztán azalatt új muszkák gyűttek a régiek helyére. De ezek csak tizenheten vannak.

— Na ja, az lehet. Én már azt hittem, hogy a régieket eresztették vissza,

— Honnan jöttetek? — kérdezte a zászlós, aki értette a nyelvüket. Arra azt mondták a muszkák, hogy őrségről.

— Hányan vagytok itt? Arra meg azt mondták, hogy sokan.

Mikor már apróra kivallatta őket a zászlós, felénk fordult és azt mondta, hogy gyerünk.

— Na ja, az nem megy úgy, hogy: gyerünk, csak gyerünk... Hát aztán mért gyerünk, mikor itt már egészen jól megy a dolgunk? Ha minden éjszaka haza küldhetünk ötvenet, hatvanat belőlük, hát akkor minek menjünk az árokba, ahol a színüket se látjuk?

De a zászlós is, meg a kapitány is azon volt, hogy csak menjünk, Hát meg is indultunk a tizenhét muszkával hazafele.

... Akkorra már egészen kivirradt. A falu túlsó felén rekedten recsegett a muszka trombita és a házból gyalogosok nyüzsögtek elő.

A 279-ik orosz gyalogezred tanyázott ott és az 52-ik dandártól egy hegyiüteg.

No, az istenfáját a dolguknak, mi meg csak huszonketten voltunk összesen.

Kacagni — meghalni

Kassa, március 9.

Hó a hegyeken és hó a völgyben. Két napig esett, ma már olvad. Hó a hegyeken, csaták a völgyben és elhalkult a fegyverzörgés hegyen-völgyön, ágyúállásokban és sáncárkokban egyaránt. Hallgat a hősiesség és hallgat a munka. Ember és gép egyaránt. Megnémult a háború és halott a halál. Ma csönd van.

Tegnap... tegnap még minden élt és halálosan vonaglott. Ma minden meghalt és halkán életre kelt. Nem bömbölnek az ágyúk százai a mi vonalunkon, èa a messzi sáncárkokból nem ugrálnak ki a piszkos, szürke ellenséges figurák. Nem hallszik vezényszó itt és nem csattog a kancsuka amott. Senki se lapul faderékihoz, sziklaháthoz. Senki se csúszik hason. Senkii se alázkodik négykézlábas állattá és nem akarja álmát lopni, vérért venni, asszonyát, gyermekét özvegyíteni se itt, se ott, egyik se a másikának. Lehullt a hó, a drága bék!elepél. Csöndisten ránkfeledkezett és hermelin palástjának pihéit elszórta a piros barázdákon.

Akit nem perzsel a háború, az ma mind a front mögé szürenkezik. Városba megy. Színházba. Egy hosszú parittyahajtásnyira a haláltól színház van a front mögött. Játékszín, ahol illatos aktorok és aktrixek mímelik

az élet sokféleségét. Hogy örülnek ennek a katonák! Milyen csillogó szemmel falják a halál bús egyformasága után, az élet tarka pompáját. És ott tapsolnak bele a szavakba legjobban a véres tenyerek, ahol legostobábban lüktet a komédia. Minden, ami gyerekes, naiv és kezdetleges, érzékenyre szorongatja a szívüket.

Ez a sok, sok csukaszürke ember, akikkel telistele a színház, nem akarja a jövőt. A jövőt, ami szürke, akár a háború köntöse és ködös és átláthatatlan. Itt mindenki csak a múltba sóvárog vissza, aminek emléke tiszta és fényes, akár a szemek, akik könnyesen kergetik.

»Kacagni és meghalni«, mondja a színlap és meglibben a függöny. Bejön egy nő, aki francia és tapsol a színház. Tapsol, mert telistele van katonákkal, akiknek most szent, sóvárgott bálvány a nő. És tehet az a nő akármit. Levághatja a német gránátos bajuszát, leitathatja a posztot, az mindegy. Itt senki se haragszik; meg rá ezért a kicsiségért, Istenem, egy nő, aki úgy mosolyog, hogy mindenkinek jut belőle és selyemharisnyája van. Az ilyenek nemcsak azt bocsátja meg: az ember, ha a szerző jóvoltából bajuszokat borotvál., de még azt is, ha mákonyt mámorít a csipkekendője. Megbocsátja neki az ember, hogy egy simán fésült fatytyúba szerelmes, hogy az apja tábeszes és hogy családjai egyetlen barátjává avatja a világ legostobább abbéját.

Csak egyet nem bocsát meg neki a csukaszürke Caesar. Azt, hogy végül meghal. Meghal — a szerző jóvoltából — egy álomraitatott gránátosért. Ezt nem bocsátja meg neki. És igaza van.

Mert, ha meghal a nő, akkor ők hiába jöttek ide. Nekik eleven nő kell. Nő, akit nélkülöznek, nő, aki mellett meg lehet pihenni.

Nő, aki otthont minél a mosolyával és eléjük lopja azt a sok, sok házat, ami a haza; akiért ököltre keltek.

... Már az utolsó szavak szemeznek alá a deszkán, már mindenki kacagott és meghalt, aki élnivaló volt, már csak az élnetlenség lézengenek a színpadon: a tábeszes apa és az ostoba abbé, hogy legyen, aki sírátkozzon a halottak fölött. És egyszerre rnegmorajlik a csukaszürke tábor: nem jól van a darab!

Rosszul van, komiszul van. A nőnek még tréfából se szabad meghalni. Senki nőnek. Egyetlen egynek se. Még annak se, aki rossz. Meirt aki teneked rossz, az őneki jó lehet. Még akkor se szabad meghalni, ha francia.

— Schmarrn — mondja mellettem egy ulánus kapitány a befejezésre. És ebben az egyetlen ki csukló szóban minden benne van. Benne az ő odaérzése otthon hagyott párjához és benne van ezen akaratlan dobbanáson keresztül valamennyiünk összetartozandósága. Az egész jelen.

Ez a Schmarrn egy gyönyörű sóhajtás a családi béke után, amit — mindenki szívében — ez a kívánatos aktrix példáz itt. És ezért nem szabad ennek a tablóifekvő nőnek megmerednie. Nem szabad, mert akkor hiábavaló és reménytelen volt minden, ami elmúlt és minden sivár és oktalan, ami utána jön. Akkor, itt az aktrix vonaglásában elhaldoklik a háború egész miértje.

... Már lefelé gördül a kárpit. Vége a színjátszásnak és mindenki dorombol. Egyetlen mérges szürke macska az egész színház. Mindenkit idegessé, érzékennyé tesz, gyengére ingat a francia dráma sorsa. Néz. Ti a meszszenbenző embereket és látom, hogy ebben a pillanatban mind, valamennyit haza lehetne csalogatni egyetlen selyemszoknya ismerős illatával és hogy nincs közöttünk egy se, aki egy valóra váltott asszonycsőkért össze ne öllekznék az ellenséggel.

Ingerülten csattognak a bársonypadok és mindenki úgy fut kifelé a játékházból, mintha kergetnék. Kinn az utcán nagy fehér lángok lobognak és az asszony-cicomával szegélyezett kövezet közepén furcsa szomorú menet húzócodik végig. Sebesült katonák. Ulánus, közösbaka, honvédbaka, sárga huszár, piros huszár; tiroli vadász, cserkesz és tatárszörny. Előttük egy szanitészakaszvezető ropogtatja a havat, mögöttük egy öreg népfölkelő. Az aktrix parfümjének emlékét orrfacsaró illat veri ki az emlékezetünkéből. Vérszag, zsírszag, penészszag. A nyomorúság ámbrája párázik körülöttünk.

Frontot csinálunk az elvonulók előtt, inkább szánalomból, tiszteletből csináljuk, mint kíváncsiságból. Egy kapitány megállítja a menetet:

Kórházból jönnek kórházba mennek. Súlyos sebesültek, akik túlestek az operáción ... Egy félkezű, sánta mongolnak egy vak huszár viszi a cókmojkját. A vak huszárt a sánta mongol vezetgeti kezénél fogva. A tiroli vadászt valami muszka szörnyeteg cipeli a hátán. A mongolnak nagy szörkucsma van a fején és izzad. A tiroli vadász köpenyeye ujjával törölgeti az izzadó szörnyeteg ábrázatát. Három ulánus lengyelül beszélget az orosz gyalogosokkal. Ketten-ketten összefogóznak és úgy támogatják egymást.

Leghátul egy pesti baka jön. Szivar van a szájában és asszony a karján. Rettenetes, nagy, leírhatatlan boldogságában úgy lépked, mintha tojásokon járna.

Megszólítjuk.

Emberséges ember, kiveszi a szájából a szivart, amíg beszél. Elkísérjük a vasútig.

— Az első honvédgyalozegredben vagyok. Tetszik tudni a mezítlásosok közül. Azért neveznek így bennünket, mert a múltkor, ahogy éjjel rohamra indítottak bennünket, sehogy se tudtunk előrevergődni a sár-

ban, hirtelenül levetettük hát a bakkancsainkat, aztán úgy mezítlábasan rugaszkodtunk neki az oroszoknak. Mind valamennyien. Az egész zászlóalj. Finom dolog volt az. A németeknek megállott a szemük és elkezdtek tapsolni. Ott, roham közben. Lábhoz tették a szuronyt és tapsoltak. Hát én akkor sebesültem meg. Finom dolog volt az.

— Melyik volt a legemlékezetesebb perce a háborúban? — kérdezzük a mezítlábas honvédet.

— Az, amikor a kórházajtóban megláttam a feleségemet. Uram, én még sose sírtam életemben. Én mészáros mesterember vagyok, de amikor ott, az ajtóban megláttam a feleségemet, elkezdtem bögni, mint a gyerek. Leugrottam az ágyról, karomra kaptam az asszonyt, aztán úgy magamhoz szorítottam, hogy csupa vér lett szegény. Minden kötés rongyra szakadt a testen.

— Hogy hívják?

— Aigner Károly örvezető.

Amíg a nevet a noteszembe írom, a sebesült fráter a feleségével beszélget. Az asszony az ismerősök után kérdezősködik.

— Él, megsebesült... meghalt — mondja a fráter.

— Ejnye, ejnye, — csodálkozik az asszony.

— Haj, nagy dolog a háború, veti oda a fráter. Nem adják ingyen a győzelmeket. Bizony, bizony, sokan elhullottak már az élnivalók közül. A férgesének , meg az öregjének lesz kit siratni itthon. Lesz.

Így mondja. Egészen így. Pedig csak egy fráter, akinek sejtelve sincs arról, hogy ma este, itt a front mögött valami olyan darabot játszottak a színházban, aminek a morálja az lett, hogy az asszony, a minden. És hogy ott a deszkán is sok-sok öreges köny pergett el azért, mert az élnivalók estek ki elsőnek a sorból.

Kárpáti mese

Bártfa; március 10.

Jólélek, aki most hazafelé igyekszel az utcán, állj meg egy szóra. Elmondok neked egyetmást a hidegről. Mert ami hideg csak volt valahol, az most mind itt van a Kárpátokban. Idejött csukaszürkét enni.

Jöttében, útjában mindent elpusztított, ami eléje akadt. Megette a tavaszt és megette a hóvirágot. Evett mocskot sarat, cafatot, tejet, bort, trágyalevet és vért. Még a rozsdát is lerágta a szuronyok hegyéről. Most már a szuronyokat szorongató markokat marja. A katonaembert eszi, a Kárpátok kálváriását.

Jólélek, én nem vagyok hadisorban. A halál keze messze mellettem gyomlál. Nekem senkim a háború. Se istenem, se poklom. Csak az utaim szaladnak ott, ahol azokéi, akiknek mindenük. És ezen az Sutton tette rá kezét a mellemre a kárpáti hideg. Együtt jövünk a lángoló ágyúk mellől. Együtt ketten: én és a Hideg.

Jövünk és már nem is fázom. Csak mámoros vagyok egy kicsit. Hosszú, hosszú, fehér az út... és előttem könnyű lábbal tiporja a havat az anyám. Az édesanyám, aki két évvel ezelőtt meghalt, ő jár előttem és integet, ha néha ellankadok. Amikor mellém kerül, ahol hozzám ér, ott az a darabka testem meghal.

Hosszú, hosszú fehér az út. Hosszú... Gyerekkoromban láttam egy forgószélet. Szalmaszálak viháncoltak benne... És láttam egyszer egy vihart Málta mellett. Úgy röpködtek a hajók a vizek taraján, mint a papírcafatok... Ostobaság!... Én jól tudom, hogy mi van fölöttem: Az ég. A mennyország végtelene, ahonnan a hidegek jönnek. És a pokol csak azért borzalmas, mert;örökkön lángol, mint völgyben az ágyúk. Nincs mit válogatni mélység és magasság között. Legjobb aludni. Elaludni válogatás nélkül... Most valaki körmével kapar a havon. Én vagyok az. Milyen furcsa. Mintha egyszer, valamikor régen már jártam volna négykézláb... Most újra látom az anyám és a messziből mécses világít felém...

Jólélek, aki már megtértél meleg otthonodba, húzd el egy percre a meleg kanalat a szádtól és hallgass meg engem, a didergőt;

Jólélek, én nem vagyok katona. Nekem sohase kellett a körmömmel árkokat ásnom és sohasem álltam szobrot a szélben. Nem fagyott fegyverravsához az ujjam és sohase robotgtam rohamra nőhegyek, jégcsúcsok, emberpiramisok ellen. Én csak vándor vagyok az öldöklés útján és szabad innen szaladnom, . ahogyan csak birok. Fegyelem és fegyver nem töri rakoncába a testem. És én mégis elhullottam itt ezen a mezőn és úgy szedtek össze, mint a dögöt. Mint a rongyot. Pedig én csak egy ellenséggel birkóztam. A hideggel.

Jó lélek, selyempárnák közé igyekvő jólélek, várj még egy cseppet azzal az elalvással. Ne vess, még keresztet a kényelmed fölé és ne dicsérd addig az Urat, amíg nem hallottad tőlem az ember dicséretét. Az emberét, aki szép, egyszerű és becsületes minden lendületek nélkül:

— Hát valahol messze, sáncokon, árkokon, kísértetutakon túl, ahol nincsenek írások, akarások; gondolatokon, érzéseken, életen, halálon is túl, van egy ország. A hi-

degek országa, a havak birodalma. Annak a kellős közepén pedig áll egy nagy sárga kastély. Kísértetek lakoznak abban. A kastélyt kórháznak hívják, a kísérteteket: sebesült katonáknak. Ezek közé a kísértetek közé került a napokban Árvay Imre.

Árvay Imre Békésmegyéből való. Endrőd községben sarjadt a világra. Közlegény volt a harminckilenceseknél. A Kárpátokban dolgozott eddig. A fegyver gyomorfájás miatt csuklott ki a kezéből. Ezzel a betegséggel került lepedőre. És amikor ez az Árvay Imre levetkőzött, két lövés találtatódott a karján, egy golyó pedig a lábában. A törött kar sanyanyarúsága már öthetes volt, a láb-lövés tizennégynapos. A koma, meg a sógor összedrótolták a csonkokat és Árvay Imre továbbat szolgált. Még járőrbe is elmászkaált az istenadta.

— Mért nem jelentkezett a sebével? — kérdezte tőle az orvos.

— Resteltem, uram. Nem akartam kevesbíteni a pajtásaimat. Szükség van ott mindenkire. Mink, magyarok úgysis kevesen vagyunk.

Híre ment ennek az esetnek. A rajvonalak sokáig melengedtek rajta. Egyszer aztán az egyszerű szívek melege elszürenkezett oda is, ahol mindent rovásra szednek. Jót és rosszat egyaránt.

Árvay Imre honvéd!

Árvay az ágy előtt állott, mellette egy bundába burkolt katonatiszt.

— Fiam, őfelsége a legmagasabb Hadúr tudomást szerzett a te becsületes kitartásodról és a nagy ezüst vitézségi érmet ajándékozza neked. Derék katona vagy, örülök, hogy megismerhettelek. Örülök, hogy kezet foghatok veled. Viseld büszkén a kitüntetését. Megérde-meled.

— Igenis, köszönöm — mondta illemtudóan Arvay Imre. És egy szót se szólt többet. Se akkor, se később.

A kórházparancsnok furcsálta a dolgot:

— Tudod-e, fiam, ki volt az, aki kezet fogott veled?

— Valami főtiszt úr lehetett, mert szíves szóval bánt velem. .*. ■. ;

— József főherceg volt, fiam. A főherceg maga.

— Isten éltesse sokáig.

— Tudod te, ki az a József főherceg?

— Igenis, a mi öreg királyunknak, Ferenc Jóskának az öccse.

— És még se örülsz, hogy ilyen tisztesség ért?

— Mit örüljek rajta, hiszen én se tettem többet, mint a többiek, akikkel együtt sanyarogtam.

— Pénz jár ám ezzel a medáliával. Holtodig kapod.

— Jó lesz a szülémnek, mert már nagyon gyenge a munkára.

— Van valami kívánságod?

— Igenis. Szeretnék visszamenni a csapathoz.

— Miért?

— Mert oda vagyok szokva. Itt senki sincs a harminkilencesekből.

— De most rettenetes az időjárás, nagy hidegek vannak.

— Vagyunk odakinn elegen. Aztán ha elosztunk a nyomorúságon, majd csak kevesebb jut egyre.

— Hát mindenáron vissza akarsz menni?

— Igenis. Ki akarom csinálni a háborút, ahogy dukál. Az ilyen magamfajta szegény szolgálóember nem szereti a félbehagyott munkát.

— Hát haragszol-e a muszkára?

— Nem én, hát már mért is haragudnék? Szegények, ők se jókedvükben gyűttek el ide, hanem mert paran-

csoltatott. A felsőbbség akarta. Csak a nyáron haragudtam rájuk.

— Miért?

— Mert Láttam, hogy rosszul bánnak a szöllővel. Akkora kocsányok lógtak vesszőn, hogy kecskéket lehetett volna legeltetni rajta. Csúnya az ilyen dolog. A föld felnöveszti a termést, aztán nincs, aki gondozza. Hát akkor egy kicsit haragudtam rájuk.

*

Jólélek, aki jót aludtál a mesémen és most ébredsz álmaidból, nehogy tévedés essen közöttünk. Jóba akarok maradni veled és ha már ennyit fárasztottalak, ne vedd rossz néven, ha a füledbe súgom, hogy ezeket a sorokat én nem a beteg) bakáknak írtam, hanem az egészséges civileknek. Neked, Jólélek, kedves embertársam, nagyságos és méltóságos úr. Neked, akiből sohase lesz vak honvéd, mert már a tizedik őőd is siket arisztokratának született.

A nidaparti legények között

Kárpáti harctér, március 12.

A nagyöblű gépkocsi olajat visz és benzint. Sok olajat és még több benzint. Azonkívül két civilt. Az egyik utas úr szoros összefüggésben áll a háborúval. Valamikor mérnöknek készült, aztán kalaposmester lett Németországban. Később gyárvezető. Most szerződése van velünk. A hullott bőröket szedi össze a harctéren. Azt mondja, hogy valamennyi között ez a legkülönb foglalkozás. A legjövendelmezőbb... A másik utas magam vagyok.

Az olajos hordók között vackot ágyazunk magunknak és barátkozunk. A børszedőnek arasznyi széles bugyellárisa van. És van neki bora, konyakja, szalámija, sajtja, ütőórája, kártyája, termosza. Mindene van. Még pástétoma is. Mikor beléüti a kést, nevetve mondom, hogy csak Vitellius hústortája, — amit Minerva pajzsának nevezett el, — vetekedhetik ezzel itt. A børszedő milliomos, személye iránti aljas hízelgésnek tekint a megjegyzést és barátságosan paskol rá a vállamra. Kegyesen leereszkedik hozzám és szelíden elnézi minden gyarlóságomat.

Most már nem ideges, ha túlkapaszodom az autó peremén és nem mosolyog gúnyosan azon, hogy az

egész hadifölszerelésem egyetlen gyarló szerszám. A töltőtollam. Megejti a hasonlatom és a pástétommal én is beljebb kerülök nála. Engem is bevesz.

Varannó körül kattogunk már, jó ötórás ut a hátnak mögött van. Most lódulunk neki éjszaknak. Gyatrán támolygunk a végtelen trén között felfelé és a børszedő milliomos ezer apróságot mesél. Vicceket, amikből már kiöregedtem és dolgokat, amiket felrúgott, amiken keresztülgázolt. És amikor elmondja, észre se veszi, hogy nekem sírásra görbül a szám, mert én ugyanazokért a dolgokért, vért és verejtéket hullajtottam és hogy amit ő csak úgy — volt nincs — felrúgott, az mind drága énnékem. Az az én múltam, az én szomorú szemétdombom, aminek minden szalmaszála úgy fekszik előttem keresztbe, mint a tiltó kard a paradicsom kapuja előtt.

A pénzes ember nem igen törődik az érzéseimmel és tovább beszél az emberekről, akik ostobák lettek, mert nem volt pénzük és az asszonyokról, akik sírva csalták meg az Ostoba Embert. Muszájból, szegénységből. Egészen úgy beszél róluk, mintha azt mondaná: ez a bőr drága volt, de megérte. Ez a bőr olcsó volt, de tartós. Egészen úgy beszél az életről, mint egy kövér mézáros a vágóhídról.

... Mellettünk még mindig a trén... A fülem, a szemem az utakon maflázik és már alig-alig hallom a børszedő-ember duruzsolása!

... A sánta lovat egy véreskező honvéd hajtja... Az őrmester szalonnát eszik... Csupa rozsdá mindenik fegyver ... Egy asszony sírva kiabál valamit utánunk... Egy zászlós sárosan üget... A kocsikat behavazza a szél... Piros, fagyos a keze a hajtó honvédeknek ... Nagyokat horkannak a lovak... Kihagy az autó... Fújtat és kattog... Egy visszafelé kocsiban szalmán fek-

szik valaki. Tiszt. Csupa vér a feje. A szemének csak a fehérje látszik. Halott...

A børszedő-ember most Oroszországról mesél:

— A kownói vonalon utaztam. Hirtelen kellett útra kelnem. Insterburgban laktam akkor. Gyárvezető voltam. Disznó egy intézmény a muszka vasút. Piszkos és büdös. Mindenki alszik vagy hagymát eszik rajta. És pálinkát iszik rá. Az egész vasút csupa szag. Kóválygó fejjel rázattam magam, már két óra óta, amikor beállított közénk egy csendőrtiszt, meg egy altiszt. Én bizony már nem tudom, melyik állomáson történt. Bejön és azt mondja: kérem az írásokat. Huj, — gondolom magamban, — ebből baj lesz. Nekem semmiféle útlevellem sincs. Veszem a noteszemet, beléteszem a régi legitimációm és mellé simítok egy bankjegyet. A csendőrtiszt megnézi az írást és markába gyűri a bankót. Zsebredugja. Aztán szigorúan rám szól: Ez az írás nem elegendő. Ez kevés... Kevés? — mondom hebegve. — Nekem pedig nincs több. A csendőrtiszt szúrósan a szemembe néz:

— Ha nincs több, le fogsz szállani, és őrizetbe veszek. Azért mondom, jobb, ha utána nézel, talán akad még egy ilyen írás a zsebedben.

— És a gazember újra kivasalt belőlem tíz rubelt. Hát így néz ki az egész Oroszország.

— Borzasztó, — mondom, — hogy valamit én is mondjak.

— Bizony borzasztó, — fűzi tovább a bőrember. — Mert én ezen a húsz rubelen akkor is tovább utazgattam volna, ha a világ legvéresebb kezű felforgatója lettem volna. Elmehettem volna akár Szentpétervárig cárt gyilkolni. És most egy ilyen ország akar bennünket összetörni? Hát hogy jön ez ahhoz?

— Bizony, bizony, — mondom, bár a következtetést egy cseppet se értem.

Aztán újra az asszonyokra fordítja a szót. Az orosz asszonyokra. Azokról is megvetően beszél. Lassan úgy belegabalyodom a szavaiba, hogy nem, tudom megérteni, mi különbség is van abban, ha valaki megveszi az asszonyt, vagy ha eladja. Ahogy ő beszél, mind a két művelet egyforma ténykedésnek tetszik előttem.

— Hát még most mi lehet ott, — mondja; — Most, amikor senki férfi sincs otthon...

— Most, — felelem vontatottan, — most mindenütt más világ járja. Most mindenhol szent az asszony. Most mindenik asszony egy-egy Mária, egy-egy Magdolna, vagy Veronika, aki jajszóval csókolja a kendőt, a hidegen maradt párnát, vagy a durván ácsolt keresztet.

A bőrember megvetően legyint a kezével. Szamar vagyok ezt gondolja magában. Én is gondolok valamit, de nem legyintek hozzá. Hideg van legyintgetni. A hóhullás megállt, a szél nekiiramodott. Északon vagyunk. Az autó megtorpan. Megérkeztünk. Körülöttünk trén táborozik, mozgókonyhák füstölögnek. Egy tábori zsandár, úgy látom, százados, ügetve igyekszik felénk.

— Ki itt a parancsnok?

Egy szakaszvezető ugrik elébe:

— Amott, kérem, a főhadnagy úr.

A csendőrtiszt tovább lovagol:

— Főhadnagy úr, itt nem lehet letáborozni. Tessék feljebb vonulni, nekem itt ez a hely másra kell.

— De, kérem, én számvevőtiszt vagyok, — mondja a főhadnagy.

— Az nekem mindegy. Tessék intézkedni.

A számvevő főhadnagy letiszteleg és nekivág a hónak. Odajön közénk. Káromkodik.

— Minek mutogatott rám az ujjával? — riad a szakaszvezetőre.

— Hát valamit csak kell mondani, ha a föllebvaló kérdez — mentegetőzik az altiszt.

— Igaza van — mondja a főhadnagy és visszaüget a kapitányhoz.

— Kapitány úrnak alásan jelentem, már intézkedtem.

Félóra múlva tovább indulunk és letáborozunk a hegy tövében.

— Helyes — mondja a csendőrtiszt és elvágat.

— Mi újság? — kérdezzük a főhadnagyot.

— Semmi. Eredj oda, gyere ide, menj el onnan, pakkolj, szerszámozz — a fene enné meg ezt a trénszolgálatot.

— De a csapatoknál mi újság?

A főhadnagy bele akar kapni a beszédbe és ebben a pillanatban megrándul alattunk a föld. Egészen úgy, mintha zsinegen húznák. A főhadnagy felkapja a fejét. A magasba szimatol. A föld egyre rángatózik és fölöttünk undok vonítás hallatszik. Ló, ember egyszerre összeomlik, a föld lábán rúgja valamennyit és a hegy tövében, tőlünk ezer lépésnyire, felszikkázik a hó. Becsapott az ellenséges gránát... A lovak szilajon tépik az istrángot, kopog a patkó a kalimpáló rúdon... a bőremlernek kihullik a szájából a szivar. A főhadnagy lecsukja a szemét.

Aztán újra vonít a levegő, lecsap a második, a harmadik. A kocsiktól egy őrmester szalad át hozzánk, valamit kiabál. A főhadnagy kinyitja a szemét. Rá se hallgat. A hegyoldalra mered...

Most egy tábori csendőr vágat elő balról.

— A hegy tövéből azonnal el kell vonni a trént, ez a parancs — mondja.

— Köszönöm, már megtörtént — suttogja a főhadnagy és odaszól valamit az őrmesternek.

— De merre? — kérdi az őrmester.

— Hát még odébb — mondja a főhadnagy.

A trén hátrább vonul, mi a főhadnaggal a tábori csendőr után megyünk. A bőrember a trénnél marad.

Lassan megyünk előre, szinte kúszunk. Megkerüljük baloldalról a hegyet. A szél erősen a szemünkbe vág... Tisztán hallszik a gépfegyver-kattogás.

— Hogyan kerültünk bele, hogyan kerültünk bele? — ismételgeti a főhadnagy. — És ilyenkor nincs kéznél a trénkommandáns.

Most valami vezényszó hallszik: a rezervelegénységet viszik előre. Fegyverzörgés, kattogás, dörrenés és egyszer mellettem magyar szó:

— Az istenit az anyjának. Sanyi, csak maradj mellettem. Fogd meg jól azt a puskát, aztán csak mellettem maradj...

Most valaki rohantában nekem lódítja a fegyvert. Elbotlom. Egyszerre sűrűn donog a golyó. A főhadnagy mellettem hasal. A szél úgy kavarja a havat, hogy egy tapodtat se látni. Felkapaszkodunk egy dombkupacra és egyszerre semmi... Csönd van... A háború a másik oldalra viharzott át tőlünk. Hallgatunk, fekszünk. A főhadnagy szólal meg elsőnek:

— És ilyenkor nincs kéznél a trénkommandáns, mégis csak borzasztó.

— Borzasztó — mondom értelmetlenül és elkezdünk visszafelé kúszni. A mezei utón egy vezérkari tiszt lovagol felénk és hangosan kacag rajtunk:

— Hát ti mi a fenét csináltok, lovacskát játsztok itt négykézláb?

Talpraállunk és kérdezősködünk, hogy mi történt.

— Semmi, — mondja a kacagó tiszt, — a nida-parti legények egy kicsit megszorongatták a muszkát.

... Harmadnap, mikor elkerültünk a frontról, megtudtuk, hogy ez a kis semmi volt a Baligród felé való előretörés első jelenete.

Szegény Galícia

Cisna, április iő.

Hegy és megint csak hegy! Hegyek. Zöldéi a tető és fehéren szikráznak a völgyek. Ami havat csak odakent a szélvész a hegyek oldalához¹, az mind leropant a mélybe. Most ott van. A hegyek zöldek, a völgy fehér és sárga a falu. Egly egészen apró rongyos kis galíciai falu. Holt falu. Itt a Spitzer-féle gőzfűrészt volt az élet. Jöttek az erdélyi magyarok és jöttek az oláhok és nekiestek az erdőinek. Tavasszal jöttek, zsírba mártogatott ingben és nem is mentek haza,, míg meg nem kérgesedett rajtuk a condra. Most korábban szaladtak haza, mint máskor. Es nem is mentek egyedül. Velük mentek a zsidók. A boltos, a kantinos, a suszter, a rabbi. A kereskedelem, az ipar, az élet. Csak a szegények maradták idehaza. A rutének. Ez még november végén történt. Aztán jöttek az oroszok. Jöttek és az épülő templom tégláiból lábmelegítőt csináltak, a vaskeresztből fejfát, a deszkából tüzet, a házakból istállót és a leányokból asszonyt. És ezt mind egy rövid félóra alatt. Abban a félórában hallgatott el a falu. Megroppant, szétmállott a templom, földbesüppedt a kereszt, elüszkösödött a szarufa, bemocskolódt az ágy és darabokra szakadtak a zsinórok a leánypruszlikokon.

December tizennegyedikén hosszú sikoltás kavargott belé az ágyúbömbölésbe. A cisnaiak sikoltása volt az. A sikoltás könnyeket pergetett ki a csukaszürke emberek szeméből, az ágyúbömbölés pedig vérét vette, csontját marta a darócos kényúrnak. A fiú leverte az apát. A Jézus Krisztus kiáltás túlharsogta a Bozse pan bogot és a magyar csapatok győzelmesen vonultak be a faluba. És azóta mi lettünk itt jobbágyai magunknak és egyedülvaló urai a szegénységnek. A könnyeknek. Mert csak ezt hagyták hátra az orosz csapatok. A többit, ami volt, mind, mind elvitték magukkal.

A hosszú hónapok alatt lassan sóhajra halkultak a sikoltások és imára kulcsolódtak az ökölbe szorult kezek, de a könny nem apadt ki a szemekből. Szivárog. Hullik. Asszonykönny, lánykönny, férfikönny. Ezek a nehéz, vérrel vegyes könnyek sose fakulnak el itt a férfioklön:

— Hej nem így mondta ezt nekünk a batyuska, aki megszökött. Nem így mondta ezt nekünk. Cudar volt hozzánk a testvér, verje meg az isten.

Szegény, szegényi Galícia. Szegény, szegény rutén testvéreim. Egyetlen leányzó sóhajtja el nálatok egy egész község panaszát és egyetlen község panasza a jajszava egy vérbeborult, sírástól fuldokló tartománynak.

Ez itt, ahol vagyunk, csak egy falu. Falu, amin csak keskenyvágányú vasút cammog keresztül. És ez a falu példázza az egész Galícia sorsát. Ez itt csak egy falu és mégis jajszóval baktat végig rajta a gazdátlan kutya. Feltartja a fejét, a messzibe szimatol és vonítva tá-molyog az utcán. A falun a kutya.

Megugatja a nyomort, a kegyetlenséget, az orosz. A háborút.

A gőzfűrés egyetlen uras szobáját operációs teremnek rendelték be az orvosok. Ide húzódunk be éjszákára.

— Pardon, — mondja tíz tóra tájon a törzsorvos.

— Pardon, hogy zavarom az urakat. Egy súlyos sebe-sültet fogunk elhelyezni.

Aztán megint azt mondja, hogy pardon. Aztán megint. Már annyiszor mondja, hogy nem is győzünk tovább rukkolni a szalmán. Mindig csak pardon. És végül egy kapitány a pardon. Gyönyörű szép szál magyar kapitány. Zászlóaljparancsnok, ő az utolsó pardon. Nagyszerű ember. Kedélyesen beszélget velünk. Komázik. A tüdejébe csapódott a golyó. Nagyszerűen bírja. Grimaszokat vág és gúnyolja magát.

— Sose halunk meg, — mondja és a sírja ott domborul a kápolna tövében, aminek a tégláit jórészt elhordták az oroszok. A hozzátartozói könnyen megtalálják. Kereszt van a feje fölött és sok, sok, koszorú, amit fenyőgalyakból hevenyészünk össze. Sokan voltunk a temetésén és ketten is lerajzoltuk a sírját.

Nagyon szép sír. És rettenetesen rémes volt az éjszaka. A kapitány utolsó lehelletével mi is kifutottunk a szobából. És künn is rossz volt. Ott is sebesültekkel találkoztunk. A halál jegyeseivel.

Az egyik örökre emlékezetemben marad. Keskeny hosszú fiú volt. A maga lábán jött. Véres nyál csurgott a szájából és beszéd helyett papírra írta a mondókáját:

Deréki János színész vagyok. Káplár. Az államot elhordta a srappell. Azt írta a papírra.

A törzsorvos elolvasta. Színész — mondta. És egészen úgy mondta, mint valami halottas vers refrénjét. És rögtön rendelkezett, hogy a tisztek közé vigyék. A nyomorék tisztek közé.

Hajnalban megtekintettük a fűrésztelepet. Szép telep. Sok fa lehetett ott felhalmozva. Egy egész barakkvárost építettek belőle a katonák. A fatelep tulajdonosa csak annyit mondott: Szép telep, többet ér félmilliónál. És a

messzibe nézett. A félmillió után. És én is a messzibe néztem. A fatelepen túl Galíciát kerestem. Szegény Galíciát.

Reggel két leánnyal is megismerkedtünk. Ott születtek a fatelepen. Kedves szép leányok. Tizenhét, tizenhat évesek. Nem nagyon szomorúak, de azért mégis kétségbeesettek.

Ők azok, akiket méltónak találtak az orosz tisztok arra, hogy autón robojjanak terítékre. Az oroszok távozása óta gyalog járnak a magyar orvosokhoz. Szegény leányok. Amikor elkövetkeztünk tőlük, sokáig lengették utánunk a zsebkendőiket. A zsebkendőnek jodoformszaga volt. A falunak istállószaga. A kocsink körül csupa férfinépség ólálkodott. Az asszonyok nem igen mertek kibújni a házból. Már egészségesek, de azért mégis szégyenlik magukat. A férfiak azt kérdezték tőlünk, hogy kaphatnak-e fegyvert ők is, ha még egyszer jön az orosz.

Azt mondtuk: igen. És arra összenéztek és valami rettenetes állati öröm vonaglott végig az arcukon. Szegény rutének. Szegény Galícia!

Húsvét a front mögött

Ungvölgye, április 2.

Ilyen a jégzajlás. Egészen ilyen. Itt nekiindul, amott megtorpan, összetorlódik. Egy lökés, egy kiáltás, egy vezényszó és tovadübörögnek a megrekedt rajok. Fronteltolások vannak a Kárpátokban, mondják hivatalosan és a hivatalos szó mögött: ezer meg ezer paripa horkan, ezer meg ezer szekér, ágyú, autó dohog; csikorog, berreg és ezer meg ezer akaratos bakkancs zörgeti a földet. A bámész város, az Etappenstation is inkább a gyönyörűségtől remeg, mint a félelemtől és inkább az izgalomtól piros, mint a vértől. Mert vér nem gyöngyözik errefelé egy csepp se. Csak magyar szó gyöngyözik, csak nóta fakadozik errefelé és ibelyavirág, meg hóvirág a sapkák oldalán.

Reggel kezdődik meg a fronteltolás és tart egész napon át szakadatlanul. Jön a szagos, virágos, színes emberáradat; jön, nő, szaporodik, árad és dagad. Délben már emberförgeteg lesz belőle. És ahány raj, annyi-féle ember. Lassú lépésű, halk szavú, hosszúpipájú szaporók. Tempósan nyújtogatják a nyakuk és ha kedvükre való boltra akadnak, felé böknek a pipaszárral. ez az. Az egyik kilépked a sorból és bemegy vásárolni. A többi tovább lépked. Most német tüzerek jönnek.

Hangosan beszélnek és minden második szavúk: die Karpaten... Kényelmesen ülik meg a nyeret és két-felé áll a kengyelben a lábuk. Most német gyalogság jön. Karte a kezükben és nem kérdezősködnek sokat, csak neki a meredeknek. Hajrá, hopsz és nevetnek. Öblösen, sörösen nevetnek. Nyitott torokkal és reng a hátuk. Bajorok... A nyomukban fergeteg száguldozik. Nyerítés, viháncolás és káromkodás... Most megtorpan, összezörög a zaj. Honvédhuszárok. Megállnak a hegy alatt és az egyik magyar magához inti a báméskodó polgárfiút:

— Hej ecsém, nem mondanád meg, hol kaphatok szárat a pipámba?

— Igenis — felelé a polgárőr és nekiszalad örömben a lónak.

— Vigyázz ecsim, mer kinyes a lú, aztán belid rüg — mondja a huszár. Egy hosszú lélegzetvétel után már ők is tovarobognak... A polgárőr-ifjú nyakába szedi a lábát és úgy rohan utánuk pipaszárral a kezében... A csatakos utón trén evickél a huszárok nyomán. Honvédtrén. A sok keshedt gebe között, ami a trén után vánszorog, angol telivérek kényeskednek. Habosfehér kancák, talléros heréltek, özlábú, emberszemű hisztérikus lovak. Az egyik bársonyszőrű telivéren úgy ül a deresfejű népfölkelő-huszár, mint az atyaisten az oltár-oszlopon.

— Mi újság? — kérdezik tőle a patikaajjából.

— Semmi — Imondja az öreg csont és megfícnkol-tatja a feketét.

— Hát hogy állunk odafönn?

— Jól. Győztünk. Tegnap megint győztünk. Én is levágtam háromat.

Most a németek trénje dübörög elő. Szakállas lábú, nehézlépésű, hidegvérű heréltek. És mindeniknek tarka

a sörénye, mint a mesebeli paripáké. Aztán közös huszárok, tüzérek, újra németek és újra ágyúk és újra trén és muníciós kocsik. És szekerek, dróttal teli, vassal teli. Teli vascsónakokkal, teli szánnal és ásókkal, kapával teli. És vöröskeresztes kocsik. És az útelágazásnál ki erre, ki amarra. Az ügető, nyikorgó, csörtető gomolyagból arról lehet megismerni a magyarokat, hogy mindenik a postaláda felé igyekszik. Mindeniknek teli van a keze táborilappal, amiben hazafelé sóhajt. Aztán gyalogság jön. Vígan és urasan jön, mert magyar gyalogság. Akkorra már elkezdődik az útvonalakon a tábori börze. Maszatos kölykek állanak sorfalat mindenfelé és gyufát, narancsot, harisnyát, cukrot, gyertyát és cukorsüteményt árulnak. Eddig a csapatok megálltak, alkudtak és fizettek. Most máskép van. Most magyarok jönnek. Kiveszik a kölykök kezéből a portékát és nem válogatnak a garasban. Csak úgy röpködnek a koronák, meg a forintok: Olvassa a fene. Ki tudja, meddig élünk.

Egy huszárcapitány tízkoronás bankót dob le egy pár narancsért. És gavallérosan szalutál a tetejébe, mert asszonynépség adogatja fel a nyeregbe a narancsot.

Most hirtelen új szint kap az utca. Gyászosat és nem idevalót. Halottakat hoznak. Két orosz pilótát. Utánuk autó robog. Abban is muszka pilóta ül. Csupa sár, csupa vér, de szivar van a szájában. Elül autótiszt feszül a kocsin. Mögötte a pilóta két közös tiszt között. A túlsó odalon orosz foglyok vánszorognak. Lehetnek százán. Egész zászlóalja orosz. Elkényszeredettek és rongyosak. A régiemből valók. Azok közül, akik hosszú hónapok óta itt viaskodnak velünk a Kárpátokban. Soknak magyar bakkancs van a lábán és a mi köpönyegünk, a mi sapkánk, a vállán, a fején. Szegények a mi halottainkról öltözködtek fel erre az alkalomra.

A szomorú menet elhúz a székesegyház mellett, ahonnan hangos orgonaszó csuklik ki az utcára.

Künn daloló huszárok, didergő muszkák, benn a nagypénteki kesergés ósdi melódiája neszez.

— Absitzen — hallatszík kívül. — in illo tempore — zeng belülről. — Édesanyám szagolja, ha virít az orgonafa ága — dalolják a huszárok.

... Benn a székesegyház mélabútól ékes és telisteli csukaszürkével. A kóruson most a poroszló beszél:

— Nemde, te is az ő tanítványai közül való vagy?

Egy kövér, ijedtképű pap, nagyot törül az orrán és ambiciózus tenorral sikoltoz.

— Nem vagyok.

Ami ilyenformán hangzik: inaeem vagyok!

Mindenki a kórus felé fordul. Egy szépszál, hófehér hajú őrnagy, nyírott fehér bajusszal mosolyra kényszeredik. Napégett arcán szögletre szaladnak a vonalak és ott marad a nevetés a szája szélén, amíg Jézus mély baritonján szomorú szavakba nem kezd:

— Miért üldöztök ti engem?

Ami szintén így hangzik: maiért üüüldöztök tii eenem?

Szembe fordulok a napégette, fehérfejű őrnaggal és megismerem: Fürstenberg herceg, aki itt a kommandónál teljesít szolgálatot. Öles alakja túlnő az ájtatos tömegén...

Most lejön az oltártól a három feketeruhás pap és mindenki térdreborul. Fürstenberg herceg az egyetlen, aki meg nem roppanik az evangélium szavai alatt. Úgy áll a görnyedők között, kardosán, tarsolyosan, mint egy idetévedt hadisten a békét jajongók között.

Aztán megimbolyognak a sorok és a kóruson újra az evangélista veszi át a szót:

— Neveztetett pedig azon hegy golgotának, vagyis

a koponyák hegyének... Az evangélista érces szava, kevesebb betűt szaporáz és élesebben csattan... A szomorúan szemező imádságba hirtelen beleüvölt a nép:

— Feszítsd meg őt!

És ebben a percben, szedett-vedett karaván tolat-szik a szentély kerítése elé. Cigányok. Elöl egy közös bakának öltözött cigány. Bot van a kezében és sántít. Utána az egész falualja cigányság, úgy jönnek befelé, mintha érettük volna a háború és érettük a templom.

Végig lökdösik a megjámorodott népeket és amikor eltörtetnek a tisztek mellett, piszkos, cigányos hencegéssel telt alázkodással susogják feléjük:

— Ez már megsebesült a háborúban!

És rámutogatnak a sántító cigánybakára, akit az egész karaván követ.

... Az evangélista már Jézus halálánál tart, a követ pap már együtt énekel a népei és hirtelen nagy, csúnya dördülés rázza meg a templomot.

Az asszonynépek ijedten csukjanak össze, a katonák kifelé igyekeznek, a kóruson kettőbe szakad az ének. Egy karonülő gyermek hangos sírásba kezd. Ház egyik pap kirohan a sekrestyébe. Aztán csönd lesz. Halotti csönd. Középe tájon gomolygok kifelé a tömegben... Egy katonatiszt ordít: Vigyázni az asszonyokra... A tülekedés elcsillapodik és csönd lesz. Tisztán és intenzíven hallom a hozzám ragadt emberek szívdobbanásait... A lépcsőn tavaszi fuvallat köszönt. A templom előtt egy soffőr káromkodva bajlódik a pukkadtsággal, fölöttünk repülőgép berreg és pantallós landsturmok marsolnak hosszú cseh pipával a szájukban és újra hallom recsegve, raccsolva a sokat hallott szót: die Karpanten...

A menázi-tiszt muszkái

Homonna, április 8.

Délelőtt nekirugaszkodott a dandár és végigfeküdt a hegytarajon. Ez délelőtt történt és a front mögött csak délután tudták meg a nekirugaszkodást. Veress főhadnagy — a menázstiszt — aki úgy ismerte a terepet, mint a tenyerét, odaszegődött az egyik mozgókonyhához:

— Ma én viszem fel a menázst a mi tisztjeinknek. Bisó, két ember velem. Rakjatok meg egy zabos kocsit dögig, aztán gyerünk.

A nap éppen akkor kezdett a hegyek fölé kapaszkodni, araikor megindultak. Az út sáros volt, az idő émelyítő és csöndesek, hallgatagok a hegyek.

— No, hős gyerek — abajgatta meg a főhadnagy a szakácsot — hát mi újság?

A hórihorgas tótlegény rápislogott a főhadnagyra és félénken mondta:

— Sok újság van, csak nem szabad beszélni róla.

— Hát mi a fene lehet az, ami olyan nagy; titok?

A szakács oda szürenkedett a főhadnagy lovához és engedelmet kért, hogy tótul beszélhessen:

— Tegnap azt hallottam a tizennyolcasoktól, hogy

a németek már régen bevették Varsót, csak nem engedik kiiírni az újságba.

— Aztán miért nem engedik?

A tót szakács eltűnődött egy kicsit, aztán kibökte:

— Mer a németeknek ilyen furcsa a természete. Azok nem igen szeretnek örülni.

— Hát mást nem tudsz semmit?

— De igen is. Azt mondják, hogy nemsokára hazamegyünk. A pápa már kicsinálta a békét, még csak a török császárnak kell beleegyezni, aztán mindjárt vége lesz a háborúnak.

— Hátha már mindent tudsz, mond meg nekem, miért van itt ekkora csönd, mért nem ugatnak ma az ágyúk?

— Nyilván azért, mert nem lönek velük — okoskodott a szakács.

— Hát biz az meglehet — nyilvánította a főhadnagy. — De az is lehet, hogy megkéstünk egy kicsit. Alighanem menázsi idő van már és innen a csönd. (Ezen a terepszakaszon ugyanis sohase lődöztek egymásra délben az ellenséges csapatok).

— Az is lehet — egyezett bele a szakács és rákiáltott a zaboskocsisra, hogy gyorsabban hajtson.

A főhadnagy is sarkantyúba kapta a lovát és ebben a pillanatban megcsörrent az ág a feje fölött. Aztán újra és valami eldongott a sapkája mellett.

— Lekanyarodni jobbra!

A konyha levágott az útról, bele az árokba. A töltés mögé. A zabos kocsi megzökkent és tétovázott.

— Mi az, valami baj van? — kérdezte a főhadnagy.

— Van — mondta a kocsis —, hátba ütöttek. És kiejtette kezéből a gyeplőt.

A főhadnagy leugrott a lóról, kantárszáron ug-

ratta át a szürkét az árkon és a zabos kocsit és le-
rángatta az útról. Aztán a sebesülthöz látott.

Az egyik golyó hátba súrolta, a másik átütötte a
karját, valamivel a könyöke fölött.

— No, nem halsz bele — mondta, amikor bekö-
tözte a sebet.

— Azt hiszem én is, hogy nem, mer fene bajomat
se érzem. Még fegyvert is tudnék fogni.

— Hátcsak fogj. De ne lüddözzetek, csak ha bajba
kerültök. Majd én körülnézek egy kicsit, hogy mi is
van itt voltaképpen.

Es megindult hasoncsúszva, arrafelé, ahonnan a lö-
vések jöhettek.

Finom szép tavaszi csönd volt és a hegy egészen
olyan, mint egy hatalmas rovátkolt lépcső, amit puha
bársonyszőnyeggel terítettek teli. A főhadnagy rovás-
ról, rovásra kapaszkodott. Most egy nagy lépcsőfok
meredezett elébe, ami egészen eltakarta szeme elől a
többit. És ahogy fölfelé kaparászott az avarvert fa-
lon, valami keménységhez ütődött az ujjá. Puskacső
volt. A főhadnagy nekivetette a lábát, két marokra
kapta a csövet és egy nagyot rántott a végén. A kö-
vetkező pillanatban kavicscsal, földdel vegyesen egy
kalimpálózó muszka szakadt a nyakába.

E főhadnagy ráfogta a revolverét és elkezdett vele
tótul beszélgetni:

— Hányan vagytok itt?

— Négyen, uram, csak ne bánts.

— Patrullban jártok?

— Igenis.

— Hol vannak a többiek?

— Elmentek utánatok, megnézni, hogy meghaltatok-e
már.

— Mikor ettél meleg ételt?

— Már régen, uram. Van három napja.

— Hát idehallgass. Te most itt hagyod a fegyveredet és ideadod a tarisznyádat is. Így. Aztán utánamégy a többieknek és megmondod nekik, hogy ha ők is ideadják a fegyvereiket, akkor meleg ebédet kapnak tőlem. Te aztán idehozod a három fegyvert. Én itt várlak addig. No előre, aztán siess. Ha soka jössz, ide kiabálom a katonáimat, azok is négyen vannak, aztán mindjárt másképpen beszélünk.

A muszka nekilódult a tetőnek, a főhadnagy pedig visszahúzódott a csalitosig és várt. Jó tizenkét perc múlva előbukkant a muszka, de fegyverek nélkül. A főhadnagy ráfogta a revolverét:

— Hol vannak a fegyverek?

— Ott lenn, nálatok, uram, csak ne bánts. Már ott van mind a három. A többiek már odaadták őket. Nem lőttek, uram. Egyet se lőttek a te katonáidra. Ott vannak és szépen várnak téged.

A főhadnagy gyanakodott és előre kergette a gyalogost.

— Elöttem mégy és ha hazudtál, keresztüllőlek.

— Lőjj agyon, uram, ha hazudtam, Én nem félek előtted menni. Majd meglátod, hogy igazat mondtam.

És így ereszkedtek alá a völgybe. Elül a muszka, utána revolverrel a főhadnagy. Amikor túlértek a csalitoson, a muszka röhögve mutogatott le az árokba, ahol a szakácsot körülülve, már vígan füstölt a három orosz.

Mikor a főhadnagy közéjük ért, mind talpra ugáltak és tisztelegtek.

— Hol vannak a fegyvereik? — kérdezte a főhadnagy.

— Itt alattam. Rajtuk ülök, — mondta diadalmasan a sebesült kocsis.

— Hát hogyan történt?

— Hát, amikor a főhadnagy urnák eltetszett innen menni, mindjárt kibukkantak az oroszok. Mink jó fedezékben voltunk és nem láthatták bennünket. Csak gyüttek vaktában, mint a legyek. Avval én odaszólok a szakácsnak: te csak maradj itten, én meg majd kifejldök rajvonalba. Aztán megbeszéltük a szakácsal, hogy ü majd — mert ért a nyelvükön — ezt mondja nekik, hogy ahol én fekszem, ott sokan vannak magyarok. Hát úgy is volt. Én elhemperegtem amoda a szikláig, ott aztán kidugtam a puskám. A többit már a szakács tudja, mert mire en előgyüttem, már itt üldögéltek az istenadták az árokban.

— Nohát éhesek vagytok-e — kérdezte a főhadnagy a feszesen álló oroszokat.

— O — o — Bozse. Hát hogyan lettek volna éhesek. Annyira éhesek voltak!, hogy még a páráját is külön harapták a gőzölgő gulyásnak. Meg is ették négyen vagy tíz emberre valót.

Ahogy jóllaktak, elkezdtek tanakodni.

— No mi kell?

Hosszas tanakodás után előlépett az egyik:

— Mégis csak szégyen az, hogy ti uram csak ketten vagytok, mi meg négyen. Hát azt gondoltuk; hogy adjátok vissza a fegyvereinket. Adjátok szépen vissza, aztán mi megháláljuk nektek. Mutatunk nektek itt jobbra a szakadékban két ágyút. Egészen jó ágyúk. A mieink betakarták őket gályákkal.

— Hol vannak az ágyúk?

— Amoda vannak, úram.

És odavezették a főhadnagyot A két orosz ágyú csakugyan ott hevert a hegyszakadékban, a lombok alatt.

— De most, úgy-e hogy visszakapjuk a fegyvereinket?

— Vissza.

— Amikor a konyhához értek, a főhadnagy rákiáltott a szakácsra:

— Remsák, kistrófolni a csuszát.

A csuszaiilat beléütött az oroszokba. Lassankint közelebb húzódtak a konyhához és a kondérba lógatták a fejük.

Most újra megszólalt a főhadnagy:

— Na, jelentkezzék, akinek turóscsusza kell. Mert aki csuszát akar, az nem kaphat fegyvert.

A muszkák a csuszát választották.

Megkésve, úgy kétóra tájon jelentkezett a csapatoknál Veres főhadnagy:

— Őrnagy úrnak alássan jelentem, itt az edéd: borjúpörkölt, túrós csusza és fekete. Továbbá négy fogoly, két ágyú és egy sebesült.

... Ez a zempléni fronton történt. Március közepe táján történt és március vége felé diktálták bele a noteszembe. Öreg, hosszúszakállas húszéves hadnagyok diktálták és tiszteletteljesen derültek hozzá a fiatal negyvenéves zászlósok. Mind magyarok voltak és gyönyörűek. Hat hét óta — tiszta ing helyett — csak rajvonalat váltottak. De azt aztán sűrűn és előre. Ők jól mulattak az ilyen apróságokon.

A hajnali lovas halála

Galícia, április 10.

Már egészen közelről hallatszik az ágyúdörgés. Avaron taposok mesgyét északnyugat felé. Komisz, járatlan utón és látom az árkokat. A mély sötét sebeket; a földben. Előttem a zeg-zugos, rejtelmes erdő. Az erdőn innen mi vagyunk, túlhan az oroszok. Az erdő a mi jóvoltunkból már dél óta közös. A tüzérségi állások mögöttem vannak.

Megyek. Lázasan lábalok előre és a lépéseim alatt úgy megsüpped az avar, mintha bársonyon járnék. Fölfelé nézek, ahol füstök gomolyognak és elbotlik a lépésem. Halott katona. A bársonyszőnyeg teli piros petytye!. Vér. A kék sapkán 18-as szám. Fehér szám: a halott katona népfölkelő volt. Felém fordítom a fejét. Hideg és vértelen a szája. Darabokra repedezett és fakó, üveges a tekintete. Ráhajlok a szívére. Hallgat. Valami nedvességet érzek a térdemen. Beleborultam a vérbe. Ennek az embernek a vérébe, aki halott itten. És már a vére is hideg. És hideg a homloka, és hideg a haja, amit szépen visszasimogatok... A szívem majd kidobban a kabátomból... a könnyem a torkomon tikkad... Jegygyűrű van az ujján. Széles, nehéz, uras gyűrű. Azt is megsimogatom. Lekaparom róla a

sarat. Aztán felállók. Szeretnék valami szebbet, valami jobbat csinálni, mint ami bennem kavargó. Talán lehúzni a gyűrűjét és kikutatni a zsebét. Hátha levél is akad benne? Valakikhez való levél... Aztán csak állok. Fáj, hogy nem tudom fölkelteni... Ez volna a legjobb... És nem is bántom a gyűrűt, és nem is kutatom a levelet. Minek? Haragszom magamra, hogy nem tudom fölkelteni ... Még csak ennyit sem tudok. Fölfelé tekintetek, mintha onnan várnék segítségei. Egészen úgy meredek bele a semmibe, akár csak a halott. Ebben a pillanatban egyforma a nézésünk. Egyformán tehetetlen és egyformán reménységek nélkül való. Nincs semmi gondolat, kilobban belőlem az élet, kibutul a fejemből a jelen és egy-egy szó lopózik a számra a Miatyánkból. Csupa hiábavaló szó, aminek semmiféle vonatkozása nem illik ide. Fölöttem: recsegnek, ropognak, hullanak az ágak. öreg, kérges ágak és teli vannak rüggyel. Rájuk lépek és zizegve, sírva süppednek a sárba. Alkonyodik és borul. Már az erdő szélén járok. Itt oroszok fekszenek, ők is halottan fekszenek, és sehogyse tudom elgondolni, hogyan kerültek ide. Bizonyosan még tegnaptól maradtak itt az erdőszélen. Az egyik vállszalagján M. P. betű van. M. P., vájjon mit jelent ez a két betű? M. P. Tűnődöm és valaki rám kiált. Hallom, hogy kiált és nem tudom, mit.

— Nieder — ismétli újra. Most már tudom, mit akar, de mégse tudok engedelmessé válni.

Nieder — kiáltja harmadszor is és már egészen: mellette állok. Tiszt. Egy fa mögött fekszik. Az ágak hullanak, recsegnek, a tisztnek messzelátó van a kezében és piros a szeme. Ráncok vannak az orra fölött és mérgesen néz rám. Neki is jegygyűrű van az ujján. Már a sár is rajta, csak vér nincsen körülötte. Az majd jön. Majd jön, gondolom, és hiába néz rám mér-

gesen, én szívesen nézek vissza. Olyan szépen, hogy ő is elmosolyodik és maga mellé rángat.

— Ugyan, ugyan, mit csinálsz itt? Hát hogy kerültél ide?

Hallgatok. Mondani akarok valamit, de a fejemre hullanak az ágak. Egészen fölém hullanak és körülzüm-mög valami zene. Kinyújtom a kezem és a messzibe mutogatok, ahonnan jöttem.

— A törzstől jössz? — kérdi és szivarral Mnál, Mosolyogva, jószágosan néz rám, akárcsak az apám, pedig a fiam lehetne. Elpirulok a nézésétől és hebegve mondom:

— Én-én nem félek.

— Na ja, persze — veti oda udvariasan és meg-rebbenik a szeme.

— Házas ember vagy? — kérdem átmenet nélkül.

— Hát persze — feleli és a gyűrűjére néz.

— Gyerekeid is vannak?

— Vannak, hát persze, hogy vannak.

És szívjuk a szivart és beszélünk asszonyról, gyerekekről, városokról, szegénységről, postáról és egyszer csak azt mondja a hadnagy:

— Te (mert itt mindenki te). Te, légy szíves, ha visszamégy a törzshöz, keresd meg a zászlósomat és ha él még, mondd meg neki, hogy nekem semmi bajom se történt, amikor elszakadtunk. Mondd meg meg, hogy nem estem el az előrenyomulásnál. Nehogy olyasmit írjon haza.

— Igenis — felelem és fölállok.

A hadnagy sziszeg és újra le akar húzni.

— Köszönöm, én megyek. Hát hogysis hívják a kadétot?

Egymásra mosolygunk, bemutatkozunk egymásnak, megmondja a kadét nevét is és ahogy megindulok:

újra sziszeg. Az ágak csörgése most már félelmetes. Futok és egyre vissza-vissza fordulok. A hadnagy a messzilátóval integet felém. Bátorítva integet. És ettől elkezdek félni. Beszélék magamhoz. Hangosan beszélek: Ej, ej, számárság. Idejönni nem féltél? Ej, ej; számárság ... ilyeneket mondogatok és futok. Keresztülfutok a halott oroszokon, keresztül a halott népfölkelőn és nem gondolok senki másra, csak magamra.

... Házbért kell ma-holnap fizetni, ezt gondolom és eszembe jut a feleségem, a gyermekeim és az, hogy tavaszi kabátot is kellene már venni nekik. Most már vannak gondolataim, terveim, szavaim. Lélekzetvesztetten futok. Húz és sarkal előre az élet... Csak ki a halálból, csak ki a halálból, ez dübörög bennem. Aztán újra rohanok. És egészen közelemben érzem a halált. Utálatosan, hidegen a közelemben, pedig már messzi-messzi mögöttem hagytam. Már nem fűtyül a golyó, már nem is recsegnek az ágak, sehol se süpped az avar, a fegyverropogást is elnyomja a szekérnyikorgás, a kövek kopogása és mégis a közelemben érzem a halált, borzadok tőle.

— Mit láttál? No, mit láttál? — kérdezik tőlem a törzsnél.

— Mit? hát izét... A háborút... Hát azt. És nem először.

Hogy nem először, ezt már hivalkodva mondom. Hivalkodva és ostobán, mint a többiek, akik szintén nem látták a haláltól a háborút. Mert az nincsen is. Az csak a mappán van, az csak a fejekben van és a szobában. A telefonban, a drótban, a parancsban, a jelentésben és az újságban van. Az egész háború mind ott helyezkedik el és a mezőn, a sáncokban csak a halál marad. És az élet, hogy viaskodjanak egymással.

Hát erről itt nem illik beszélni. Itt bátornak kell

lenni. Annak is, aki sose próbálta. Én is így csinállok. Hallgatok az érzéseimről, hallgatok a gondolataimról. És így hallgatagon egész bátornak látszom, inkább a zászlós felől kérdezősködöm, fontoskodó képpel, mint akinek titka van, fontos üzenete, amit a halál mesgyéről hozott.

Mondom, hogy Szenesnek hívják a zászlóst, ők azt mondják, hogy él még. El is megyek és fölkeresem... A mozgóban fekszik. Pokróc van alatta, köpenyeg fölötté és lázas egy kicsit. Két golyó szaladozott rajta keresztül. Elmondom neki az üzenetet. Mosolyog. Elmondok neki egyet-mást még az üzeneten kívül is. Jószemű, jófejű fiú és jólesik neki az én reszketeg őszinteségem. Hálából azután ő is elmond egyetmást nekem. Rövid eset, amit elmond és kevés szóval mondja, hát én se cifrázom, csak úgy pucéran adom tovább, ahogy ő a szívembe nyögte:

— Előre mentünk. Aznap ez volt a második roham. Tegnapelőtt. Revolver a kezemben és futok előre. Ugrok. Aztán megüt valami. Körülöttem halkabb lesz az ordítás. Állok. Lassankint visszanyerem a nyugodtságom. Újra ütést érzek. Most oldalról. Újra futok, de nem sokat, aztán megrázkódom és könnyebbnek érzem a testem. És csönd lesz körülöttem. Amikor szétnézek, újra csak csönd van. Nagy csönd és hajnalodik. Csupa veres az ég körülöttem és a föld is veres. Megpróbálok felállni és nem bírok. Nem bírok sehogy se. Fölfekszem a kezemre és mellettem a revolverem. Körülnézek. Nem vagyok egyedül. Sokan vagyunk és ők is fekszenek. Most lódobogás hallszik. Arra felé nézek és egészen mellettem rám pislog egy orosz gyalogos. Csupa vér a keze, a melle és úgy néz rám, mintha meg akarna enni. Gyilkosan néz rám. És aki lovon jön, az is orosz. Lassan baktat és unalmában beleszurkál lándzsájával a

földbe, bele a katonákba, akik fekszenek. Az egyikbe beleszúr, a másikba nem. Néha beleszúr az oroszokba is. Nézem. És nézi mellettem a véres orosz, ő is nézi és amikor látja, hogy a hajnali lovas nem válogat, elkezd nyöszörögni. Hozzám nyöszörg és mellém mutogat a szemével. Már egészen közel van a lovas és az én muszkámnak eláll a nyöszörgése, behunyja a szemét. Most egyszerre meglátom, amit nézett és megértem nyöszörgését. Hirtelen felkönyökölök és kezembe kapom a revolverem. A lovas éllel áll felém. Gyorsan és egymásután lövök. A ló megtorpan, a lovas kiesik a nyeregből. Még akkor is kezében a lándzsa. A lándzsa aztán alákerül. Most a lándzsás nyöszörög. Hanyatt fordul és oldalt csapja a kezét. Közel van hozzám és látom, hogy véres a szája... Valaki a lábamat tapogatja. A véres kezű orosz. Újra revolveremhez kapok, de az orosz nem ijed vissza. Jóságosan, hálásan néz rám és ráhullik a feje a csizmámra. Eleresztem a revolvert és lefelé babrálok a kezemmel. Nagyon kimerült vagyok, izzadság gyöngyözik a homlokomon és behunyom a szemem. A kezem valami véres, verejtékes hajcsomón pihen. Az orosz gyalogos fején. Végig simogatom a fejét. Hörögve kúszik közelebb és nem csókol, csak lehel. Forró párát lehel a karomra. Beleharap a bőrömbe, mint a kedveskedő kutya és megnyalja a kezem.

Hát ennyi az egész. Mikor összeszedtek bennünket, már dél volt. Én csak itt tértem újra magamhoz. Kérdősködtem a muszkára után. Itt azt mondták, hogy senki se feküdt mellettem. Már arra is gondoltam, hátha kimászott az erdőszélre a szegény, hogy segítséget hozzon nekem. De az is lehet, hogy jobban lett és visszavánszorgott a felekezetéhez. Azt se tudom, milyen is volt a képe, csak arra emlékszem, hogy M. P. volt

a vállán. M. P. Vájjon mit jelenthet náluk ez a két betű?

A halált, gondolom magamban és hallgatagon a meszszibe nézek.

A halál árnyékában

Galícia, április ill.

Rasztol az ezred. A kommandáns egy vén rothadt padon ül, egy vén, rothadt galíciai ház előtt. Ott ül sárosan és gyűrötten, kezében a karte és parancsot ad. A parancsot egy zászlós veszi. Egy egészen fiatal zászlós, egészen vézna és cvikkert visel az orrán.

— Kote 686 — mondja az ezredes, — jawohl — mondja a zászlós és megindul elől, mint spitze. Megy a Kote 686-ra, ami túl van a vizén és túl van a hegyeken. Amíg az ezredes a Kartet böködi, a zászlós csak bólongat és oda se néz. Elvégre az ilyesmi mégse illik. Egy cvikkeres zászlós, aki civilben praktikáns a Hoffmannál Pesten, még se állhat bele a szájába egy igazi ezredesnek.

— Kote 686 és jawohl, — így van ez rendén.

Jó darabon együtt kocogok a zászlóssal, aztán lemaradok utolsónak, majd északnak fordulok, a topolyafák felé. A zászlós utánam kiabál, hi, biztat, hogy maradjak még vele egy kicsit. Nemet integetek sapkámmal a fák mögül és már csak töredezetten hallom a kiáltását. Kedvesen, németesen, gerlésen dúdol felém a hangja: Es wird herrlich... Komme mit... Aztán már csak fátyolosan, szinte alig: unerhört... bestimmt.... also...

— Also nein — kiáltom bele a messziségbe és sietve ereszkedem alá a völgybe. Ott népfelkelők fekszenek az árokban, öreg csontok, kölöncös bajuszú magyarok, az én vidékemről valók.

Leparolázunk egymással a topolyafák szélén, amiknek kérgét összeharapdálta, marta a háború és egy szőkefejű, hosszú szál, halinacsizmás kapitánnyal belémásztunk a fedezékbe.

— Dominopartie antreten — adja ki a szigorú parancsot a kapitány és lassankint benépesedik a vakondtúrás. Jön egy hadnagy, aki keskeny és barna és jön egy kadét, aki széles, szőke és szuszog. Aztán rakjuk és keverjük a keshedt csontlapokat és szívjuk az eráris cigarettát. Mindezek tetejébe hadiviccekkal nyomorgatjuk egymást. Még mindig reggel van, de azért már az ebéden töprengünk. És egyszer csak valahonnan megdördül egy elrejtett orosz üteg. Sírva, sziszegve huz el fölöttünk a magja és mögöttünk pukkan. Egymásra dőlünk, mint a kártyalapok, a földre túrjuk a fejünk. A második lövés már az orrunk előtt csap le. Ezerfelé spriccel a föld és a dominófigurák a levegőben repdesnek. A kövér kadét nagyot ordít és nekitámaszkodik a vakondtúrásnak. A hosszú hadnagy feláll. Egészen nyugodtan áll fel, az oldalát babrálja és hideg, jelentő hangon mondja:

— Kapitány úr, én már megkaptam a magamét.

— És összeszorítja vékonyán a blúzáját.

— Kutwabaj — mondja a kapitány és nehezen forog a nyelve. — Menj csak hátra és ne félj, mert nem lesz veszélyes a seb. Kutwabaj.

— Jawohl — mondja a hadnagy és kezét szorít a kapitánnyal. A kadétnak is nyújtja a kezét. Az rábámul. Furcsán és értelmetlenül bámul. A kezét nézi. Nem mozognak az ujjai és nem mozog a karja.

— Unglaublich — hebegi és abban a pillanatban Végigosordul a vér a kezefején.

— Also! ich bin auch reisefertig — mondja és ő is feláll. Az arca sápadt és vértelen. Fakó. Nekidől a vakondtúrásnak és az egyik kezével meglóbálja a másikat...

— Also schnell, schnell — kiabálja a kapitány és ő is kilődül a fedezékből és sietve csúszik előre.

Most újra dördül, a kapitány előre kapar, belebukdácsol a rajvonalba. Mi hárman hátrafelé megyünk.

— Lehasalni — kiáltom. — Lehasalni, mert megkezdődött a puskatüz és egyik se hallgat rám. Egyik se néz hátra, egyik se törődik velem és nem törődik a tüzeléssel. Révedező lábbal, egyenes derékkal sietnek tova, mintha már semmi közük se lenne a háborúhoz, a halálhoz.

Aztán így megyünk, ők sietve elül, én a fejemet lehúзва, ugrálva, sárba henteregve, négykézláb utánuk. Túl a topolyaiakon hirtelen megáll a hadnagy. Egyik kezével a derekát szorítja, a másikkal egy lelógó ágba kapaszkodik. Visszanézek; mögöttem fehér füstök gomolyognak, kattog, pattog és dübörög minden. És a dübörgésből, zajból rekedten hörög ki a kiáltás:

— Szanitéc-patrull!

Keresztülvergődöm az árkon, ott vagyok a sebesült hadnagy mellett. Nehezen lélegzik, mindakét szeme csukott és ritkás, habos vér szivárog a száján.

A messziben emberek mozognak. Teli torokkal kiáltok:

— Hej, szanitéc-patrull, Offiziere!

Háromszor, négyszer kiáltok, de már az első kiáltásra megmozdulnak a messzi emberek és bukdácsolva rohannak előre. A sebesült hadnagy karjukba zuhan. És ott a fa alatt egy-kettőre feltépik a zubbonyát. Egy kis alvadt vér buggyanik elő a derékkötésből és egy

apró kis lyuk piroslik a baloldali legalsó borda aatt. A kadétnak, túlhan a gödör szélén drótozgatják össze a vállát. Az időzítő csavar csapott a kulcs-csontjába. Mire beérjük, már rajta a hevenyészett kötés. Ócska, sáros köpenye féloldalt a vállán.

— Cigaretát, — mondja a kadét.

— Messzi még a Hilfsplatz? — kérdi rekedten a hadnagy.

— Háromszáz lépésnyire a mélyedésben, — feleli az örvezető.

Aztán újra megyünk. A kadét elől és cigaretázik, jóval mögötte a hadnagy és ketten is támogatják.

— Nagy fájdalmaid vannak? — kérdzem.

— Nincsenek, — mondja. És kis várakozás után hozzám fordul:

— Vájjon küldött-e hűsvétra pakkot az édesanyám?

— Bizonyosan küldött, — mondom.

— Persze, hogy küldött, — mondja és mosolyogni próbál. Az arca egészen hamuszürke és köhint Köhint és köp. Ritkás habos vért köp és meredten néz a szemembe:

— Te, úgy-e, Pesten már mindenki tavaszi ruhában jár?

— Igenis, — felelem.

— Pestre szeretnék kerülni. Gondolod, hogy oda-visznek?

— Hogyne, hogyne — mondom és hirtelen megtámasztom a hátát, hogy hátra ne essen.

Hosszú percekig botorkálunk így szóttalan. A nap már jó magasan jár. Tőlünk balra egy gyümölcsösben szarka billeg az ágon és ránk rikácsol. A kadét cigaretájának füstje apró csomókban kavarg és az orrunkba verődik.

A hadnagy újra köhög. Egészen sápadt. Csukott,

akaratos és hallgatag a szája. Az orrából világos vérecesk szivárog lefelé. A szeme görcsösen, irigyen tapad az előttünk cigarettázó zászlósra.

— Te — mondja és az egész teste reszket. — Te, egy nagy kérésem van hozzád.

— Parancsolj velem.

— Légy szíves, gyűjts rá egy cigarettára és ha közel leszünk a kötöző helyhez, légy szíves és dugd bele a számba... Úgy-e, megteszed?

— Hogyne. Szívesen — mondom és reszkető kézzel kezdem keresgélni a gyufát.

A gödöllői négy oroszok

Vasúti kocsi, ápr. 14.

Csak napokkal ezelőtt történt. Alig két hete annak, hogy négy orosz gyalogos leszürenekezett egészen Budapestig. Majdnem idáig és a frontról. Nincs mit szégyenkezünk a dolgon és bosszankodni való sincs rajta semmi. Nagyon szép történet ez, szinte gyönyörű. Nem hősköltemény, de azért mégis lantolni való. Majdnem inkább, mint egy hősköltemény. Ebben ugyanis nem arról a tízezerről zeng a rigmus, aki dalia volt egyig! és acélforgató szűz férfiú és elesett egyig; hanem arról a sok százezerről, sok, sok millióról, aki még mindig nem esett el és nem is fog soha. Nem, mert örökéletet ajándékozták néki az istenek, mondván: délibábos legyen a te lelked és a sóhajtásod viharok közötti szivárvány. Neked! adom az én színeimet, hogy abban élj és azzal. Legyen a te földed a tiéd és magad légy örökkön jobbágya magadnak. A békesség koronája virítson szegény szíved felett.

Így szólhattak az istenek hajdan. Lehet, hogy a táltosok kőtábláikba rótták akkoron az istenek szavát. Az is lehet, hogy ez a kőtábla még mindig megvan valahol, az is lehet, hogy szerteporladt. Cséppé vált, szellővé, ami virágokon reszket, levendulás ablakokra

száll, vagy fejeket hasít. De valamiképpen mégis csak megvan valahol. Meg kell lennie, különben nem juthattak volna be a négy oroszok a front-ról, majdnem Budapestig.

A hegyek bezárták, a völgyek ölükbe szívták a szétporladt ige csöppjeit és amikor a négy oroszok a halál gödreiből kikapaszkodának, ettől a porszemtől oldódott meg az ő nyelvük, ez a harmat borította be az ő szíveiket és az a szellő simogatta végig kuszálj képeiket, füleikbe súgván:

— Ne féljeteK, itt mindenki ivott a békesség harmatából, itt mindenkit behavazott már a szeretet szava, itt már ezer évek óta galilei szellő száguldoz a rónán. Itt jó emberek laknak. Az Úr jobbjai, akik mennyel koronát viselnek a szíveik; fölött. Ne féljeteK!

— És a négy oroszok megindulának, minden félelmek nélkül. Jöttek napáldozattától napfelbukkanásig. Szivárványorsziág tavaszi tűzesőt ontott tikkadt tagjaikra és elcsalogatta őket csókjával az áldott méhü pusztaságig.

Ott találkozánaK össze a kirendelt koldusokkal, akik koronát viseltek a szíveik fölött.

— Hej, panye — goszpada! — kiáltoztak a négy oroszok, amire a kirendelték összemosolyogtak, csöndesen mondván:

— Mi nem vagyunk urak. Mi csak magyarok vagyunk. Nálunk a vendég az úr, akárkicsodás legyen is ő.

— De mi a fergeteg vagyunk, — mondták mentegőzve a négy oroszok.

— Mi meg a szivárvány, — felelének a küldöttek. — Túlélünk mi minden fürgeteget.

Ezt mondták a küldöttek és letevék a négy oroszok elé tarisznyáikat:

— Tessék falatozni, madárlátta cipó vagy on benne. Tessék megtisztelni a mi szegénységünket.

És a négy orosz on ott abban a helyben megroggyant a térde. A tarisznyát nézték nagy elámulással. Fehér sóhajtásból volt az összeszöve, kereken könnyekkel pitykézve a széle, elül-hátul színes szívekkel kivarrva. Rózsaszín leányszív, jeges árvaszívek, pirosan bíborló, átszűrt asszonyi szív, sok, sok összefonnyadt, sötét anyaszívek tarkállottak rajta. És még se volt benne kesém a kenyér, se könnyes, se véres.

Vévén a kenyeret, a négy oroszok legott térdreborulának és hálaadó sírást menesztettek az egek urához, aki az ígélet földjére vezette el őket.

Mi pedig nem hiszi, hogy mindezek így estének meg a gödöllői négy oroszokkal, az hallja meg Asztalos József uram szavát az én írásom által.

Asztalos József uramnak ötholdas kertje van Gödöllő fölött és háromablakos háza. Azonkívül tízesbankót váltott, amikor mellénk telepedett a vonatra* hogy Hatvanba menjen a fiához, aki szinte telkes gazda ottan.

Ő mondja:

— Szép este volt. A kertből gyűttem. Körülnéztem, hogy fakad-e az élet? A kerítésnél hallom, hogy valami zörög a kertbe. Mintha kukoricát törnének. Valami elszabadult állat, gondolom magamba, oszt visszanezek. Hát ember. Nem is egy, hanem három. No, gondolom magamba, ezek se jóba járnak. Akkor látom,; hogy négy. Aztán csak gyűltek. Mikor már egészen közel voltak, látom ám,, hogy oroszok. Oszt onnan a kerítés mellül rájuk szóltam:

— No mi lesz, atyafiak?

Egy kicsit megtántorodtak, de amikor látták, hogy nem haragszom, elkezdtek vigyorogni, meg integetni.

— No, hát mi kell atyafiak? — kérdeztem tőlük. Arra aztán úgy járt kezük-lábuk, mint a motola. Azt mutogatták, hogy éhesek.

— No, azon segíthetünk — mondtam nekik. Hát csak várjanak egy kicsit. Én majd beljebb kerülök, szólok az asszonyokkal, hogy ijedelem ne essen oda-benn.

— Persze, maga a csendőrségre szaladt? — szól közbe egy úrféle.

Az egész kocsi előre hajol és Rsztalos József uram szavait lesi.

— Már mér mentem vóna én a csendőrségre? Nem vagyok én hivalkodó ember. Aztán ha muszka kell a csendőrnek, hát fogjon magának. Van elég. Ha egészen idáig senkinek se jutott eszébe a csendőr, hát mér spionkodjam el őket éppen én?

— Hát mit csinált? — kérdem a deresfejű magyart,

— Mit? Hát kizsíroztattam egy tál krumplit, meg egy kis eresztett levest csináltattam hamarjába nekik, had egyenek a szegények.

— Na aztán, — kérdi nagy lélekzetvétellel egy szolnoki menyecske.

— Hát aztán, mikor eléjük tettem a tálat, megrogyant a térdük, oszt sírva fakadtak.

— Ne sírj, muszka, ne sírj, — mondtam nekik, — mer a kisebbik unokám még azt találja hinni, hogy az ü apjának is csupa síró muszkával vét dolga a háborúba. Oszt, ha hazakerül, hát hazugságnak látszik majd a szava. Aztán minek is sírnál? Ház anyád ölébe se volt olyan dolgod, amilyen nálunk lesz. Hát igazam is volt, mer mindjárt másnap, ahogy híre szaladt a muszkajárásnak, átüzentek hozzánk a Gergelyék,

akik szomszédosok velünk, hogy nem adnának-e nekik kölcsön egy napra a mi négy muszkánkat. Hát ami igaz, igaz: az asszonyok nem igen akarták, de én rájuk ripakodtam: — Ugyan, már miféle dolog az, elaprendálni valakinek az orra elül a vendégét? Így aztán a szerdai napot Gergelyeknél töltötték el a szegények. Onnan meg tovább kerültek istenhírével más tanyára. Az úrfélének sehogyse tetszik az eset. Ide-oda mozog a padon és egyszerre csak odalöki a szót Asztalos uramnak:

— Maguknak mégis csak az lett volna a kötelességük, hogy letartóztassák az ellenséget és átadják őket a hatóságoknak.

— Ugyan már, kiféle az úr? méltatlankodik a gazda, — oszt kinek néz engem az úr? Hát konstábler vagyok én? Nem vagyok én gyerök, hogy itten tanítgasson. Három fiam viaskodik néköm az ellenséggel Galíciában. Mert ott az ellenség. Nem ám ez a négy rongyos, akinek még a kanál is kifordult a szájából.

— Igaza van, — mondja rá a szájtjató asszony — tisztára igaza van. Aki bajban van, azon segíteni muszáj. És a többiek is mind rábólongatnak Asztalos uram igazára:

— Helyösen tötte, magam is csak úgy cselekedtem vóna . . .

Az úrféle lesunyja a fejét és belékeshed valami német újságba, a kocsiban elhalkul a beszéd, csönd lesz és pipafüst. Leeresztem az ablakot. Egy ökölnyi gyerek felém integet a töltésről. A kalapját lengeti. Elszórt, apró faluk kéklenek ki a messziségből és a kéményeikből úgy párázik az élet, mint az áldozatfüst a pusztaságban. Fehérlábú lányok hajladoznak a barna barázdák között és megcsapja a fejem a tavaszi szántás buja, asszonyos illata.

Valami szorongás van bennem, valami sírás tikkad a torkomon. Aztán csupa ilyen ostobaságok jutnak az eszembe: Én is magyar vagyok. . . De szép is szegénynek lenni. . . És lassankint elfelejtem az egész városi életemet és visszatelepszik a szívembe a falu, ahol születtem. A falu, ami mindenhol egyforma, mert egyképpen tiszta, szelíd, békességes, emberszerető és örökkévaló. A falu. . .

TARTALOM

A Kárpátok margójára	3
Bártfa megvétele	7
Zmigród alatt	12
Uzsok	17
Karácsony a Kárpátokban.....	21
Az Ung völgyében	25
Csermák ezredes	29
A generális körül	33
Meghalt egy napra a halál.....	38
A lajstrom	42
Járőr rege.....	47
A nazarénus.....	50
Háborús farsang.....	56
Nida partjától a Kárpátokig	62
Az alsópagonyi ütközet	66
Romantika.....	69
Kacagni — meghalni	74
Kárpáti mese.....	79
A nidaparti legények között.....	84
Szegény Galícia.....	90
Húsvét a front mögött.....	94
A menázsi-tiszt muszkái.....	99
A hajnali lovas halála	105
A halál árnyékában	112
A gödöllői négy oroszok.....	117